

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda Türkiye'nin Konumuna Dair Genel Bir Değerlendirme¹

Esra Zengin Gengörü²

Ebru Öcalır³

Özet

Tarihi, sanatsal ve kültürel siteleri vurgulayarak ve bunları tematik bir rota üzerinde birleştirerek kültürel mirası tanıtmak ve koruma konusunda önemli bir araç olarak ziyaretçilere anlamlı ve içsel bir deneyim yaşatmayı, farklı kültürel manzaraları keşfetme ve yerel mirası ve gelenekleri daha derinlemesine anlama fırsatı sunmayı amaçlayan kültürel rotalar, Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı ile önem kazanmaya başlamıştır. Toplam 48 adet tema etrafında toplanan programa Türkiye, 15 Ocak 2018 tarihinde Avrupa Konseyi Kültürel Yollar Genişletilmiş Kısmi Anlaşması kapsamında üye devlet statüsü kazanarak dokuz rota ile temsil edilmektedir. Çalışma ile Türkiye'nin programda temsil edilme fırsatı bulabildiği rotalara ilişkin literatür taramalarından gelen veriler ışığında genel değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin program kapsamında temsil edildiği dokuz rotaya ilişkin genel bilgiler, haritalar ve tabloların yer aldığı çalışma, Türkiye'nin programdaki temsiliyetinin geliştirilmesine dair öneriler ile son bulmuştur. Üye ülkelere sunduğu avantajların, sürdürülebilir turizme ve yerel ekonomik kalkınmaya katkısı göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nın kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve yerel halk gibi paydaşlar tarafından tanınması gerektiği düşüncesinden dolayı çalışma büyük önem arz etmektedir.

- 1 Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı'nda yürütülen "Türkiye'de Kültürel Rotaların Belirlenmesine İlişkin Yöntem Önerisi" adlı doktora tezine dayanmaktadır.
- 2 Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, esrazengin92@gmail.com, 0000-0002-3033-2677
- 3 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, ebruocalir@gazi.edu.tr, 0000-0001-8381-1308

1. Giriş

Tarihi, sanatsal ve kültürel siteleri vurgulayarak ve bunları tematik bir rota üzerinde birleştirerek kültürel mirası tanıtmak ve koruma konusunda önemli bir araç olan kültürel rotalar, ziyaretçilere anlamlı ve içsel bir deneyim yaşatmayı, farklı kültürel manzaraları keşfetme ve yerel mirası ve gelenekleri daha derinlemesine anlama fırsatı sunmayı amaçlamaktadır.

Kültürel rotalar fiziksel yollar olmanın ötesinde zengin bir tarih, hafıza ve sembolizm dokusu taşımaktadır. Kültürel rotalar, antik çağlara kadar uzanan derin bir tarihsel bağlamı barındırarak ticaret, hac yolculukları ve keşif için kullanılan güzergâhlar olarak medeniyetleri birbirine bağlamış ve mal, fikir ve kültürel uygulamaların değişimine olanak tanımıştır. Geçmişe dokunmaya olanak sağlayarak önceki nesillerin izlerini takip etmeye ve deneyimlerinden faydalanmaya olanak tanıyan rotalar, çok kültürlü diyalogu, anlayışı ve saygıyı teşvik ederek günümüzü ve geleceğimizi şekillendirme gücüne sahip olarak değerlendirilmektedir.

Kültürel rotaların korunması ve tanıtılması, rotalar boyunca yaşanan mücadelelerin ve başarıların hikâyelerini keşfetme ve bölgenin tarihini ve ilişkilendirilmiş değerleri daha derinlemesine anlama fırsatı ile ziyaretçilere yüzeysel çekiciliklerin ötesine geçen bir kültür turizmi deneyimi sunmaktadır.

Turistleri ve ziyaretçileri çekerek yerel topluluklar için gelir oluşturan ve bölgenin ekonomik büyümesine katkıda bulunan kültürel rotalar, yerel gelenekleri, el sanatlarını ve kültürel uygulamaları koruma ve canlandırmaya yardımcı olarak istihdam fırsatları sağlamakta ve yerel ekonomiyi desteklemektedir. Yerel topluluklar arasında gurur ve kimlik duygusu oluşturarak sosyal faydalar sağlayan rotalar, farklı topluluklar ve uluslararası kültür alışveriş, anlayış ve karşılıklı saygı için bir platform meydana getirmektedir. Rotalar aracılığıyla kültürler arasında köprüler oluşturarak bilgi, fikir ve inançların değişimine olanak tanınmakta olup kültürel miras kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi sağlanmaktadır.

Kültürel rotalar, uluslararası kuruluşların yürüttükleri projelerle önemini korumayı başarmış ve özellikle ICOMOS, UNESCO ve Avrupa Konseyi tarafından rotalara dair farkındalığın artırılması amacıyla pek çok çalışma yürütülmüştür. Avrupa Konseyi tarafından 23 Ekim 1987 tarihinde yayınlanan Santiago de Compostela Bildirgesi ile hac rotalarının yeniden canlandırılması kapsamında ele alınan Santiago de Compostela Hac Rotası, Kültürel Rotalar Programının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Birkaç ülke arasında paylaşılan Avrupa değerlerini göstermek, farklı bölgelerden ve çeşitli alanlardan uzmanlar, rotanın temalarını araştırmak,

Avrupa tarihini, hafızasını veya mirasının bir parçasını yansıtmalı ve modern Avrupa'nın yorumuna katkıda bulunmak, Gençlerin eğitimsel ve kültürel etkileşimlerini teşvik edebilmeli ve konseyin bu alanlarla ilgili konularıyla uyumlu olmak, kültürel turizmi destekleyen ve kültürel gelişimi sürdüren geliştirme ve öncü projelere olanak tanımak, Avrupa Konseyi ağı içinde uzun vadeli, çok disiplinli projeleri düşünmek ve izin vermek şeklindeki kriter kapsamında değerlendirilen, Avrupa'nın zengin ve çeşitli mirasını keşfetmek ve insanları ve yerleri paylaşılan tarih ve miras ağlarında bir araya getirerek seyahate davet eden bir girişim olarak karşımıza çıkan ve Avrupa Konseyi'nin insan hakları, kültürel çeşitlilik, çok kültürlü diyalog ve sınırların ötesinde karşılıklı değişim gibi değerlerini uygulayan Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı, mimariden manzaraya, dini unsurlardan gastronomiye ve maddi olmayan mirasa, Avrupa sanatında, müziğinde ve edebiyatında yer alan pek çok figürden oluşan temaları ile Kasım 2023 itibariyle toplam 48 rotadan meydana gelmektedir.

Türkiye, üye ülkelere görsellik, yeni hedef grupları, market tanıtımı, turizm teklifleri, network iş birlikleri, fon oluşturma, yeni verilerin hazırlanması gibi pek çok konuda fayda sağladığı görülen Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'na 15 Ocak 2018 tarihinde Avrupa Konseyi Kültürel Yollar Genişletilmiş Kısmi Anlaşması'nı imzalayarak üye olmuş ve 2023 yılı itibariyle toplam dokuz adet rota ile bu programda temsil edilmektedir. Türkiye'nin temsil edildiği rotalar: Avrupa Yahudi Mirası Rotası, Zeytin Ağacı Rotaları, Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası, Avrupa Seramik Rotası, Avrupa Megalitik Kültür Rotası, Avrupa Endüstri Mirası Rotası, Demir Perde İzi – Eurovelo 13, Aeneas Rotası ve Tarihi Kafeler Rotası'dır.

Literatür taramasına dayanan çalışma ile Türkiye'nin Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda temsiliyet durumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçları, Türkiye'nin program kapsamında temsil edildiği dokuz rotaya ilişkin genel bilgiler, haritalar ve tablolar ile sunulmuştur. Çalışma, Türkiye'nin programdaki temsiliyetinin geliştirilmesine dair öneriler ile son bulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde kültürel rotalar, kültürel rotaların turizm ve yerel ekonomik kalkınma ile ilişkisi, Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı ile ilgili literatür taramaları sonucu elde edilen veriler yer almaktadır.

2.1. Kültürel Rotalar

Kültürel rota terimi, kültürel mirasın sürekli genişleyen ve giderek daha kapsamlı çerçevesi içinde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Endüstri ve teknoloji dâhil olmak üzere kültürle ilgili diğer ifadelerin önemini kabul etmek, kültürel mirasın temel bileşenleri olarak yeni unsurların dahil edilmesine yol açmıştır (Fafouti ve diğerleri, 2023).

Kültürel rotalar kavramıyla ilgili çalışmaların 1980li yıllarda başladığı, 1990lı yıllarda kavramın kapsamını tanımlamaya yönelik çalışmaların hız kazandığı, 2000li yıllara gelindiğinde ise kavram ile ilgili örneklerin yaygınlaştığı özellikle ulusal ve uluslararası hem gerçek hem de çevrimiçi platformlarda düzenlenen projeler, atölyeler ve konferanslar ile kültürel rotaların popüler hale geldiği görülmektedir.

Kültürel rotalar kavramına verilen değer her geçen gün artmasından dolayı karar alma süreçlerini yönlendirmek için gerek ulusal gerek uluslararası literatürde konuyla ilgili çeşitli tanımlar ve yaklaşımların ele alındığı görülmektedir.

Kültürel rotalar kavramı, 1960'lardan itibaren özellikle ICOMOS, UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin iş birliği çabalarıyla Avrupa'nın en önemli kültürel mekânlarına dikkat çeken raporlar vasıtasıyla ve kültürel yolculuklar aracılığıyla Avrupa kültürünün bir parçası haline getirilmesi konusunda kolektif farkındalığı artırmak amacıyla tartışılmıştır. UNESCO, Avrupa Konseyi ve ICOMOS her bir kültürel rota türü veya kategorisi için kendi misyonlarına göre farklı tanımlar oluşturmuşlardır.

Son on yıl içinde artış göstermiş ve herhangi bir duraksama yaşamayan kültürel rotalar için bilimsel bir tanım oluşturma projesinin, mevcut bir gerçeğin bir araştırma ve çalışma konusu haline gelmesi süreci, 1993 yılında Santiago Yolu'nun Dünya Mirası olarak listelenmesi ile başlamıştır (Ducassi ve Rosa, 2005). Ayrıca, 1994 yılı Kasım ayında Madrid'te ICOMOS ve UNESCO tarafından düzenlenen "Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar" adlı toplantı da kavramsal açıdan başka bir öncü olarak bu terime olan ilginin artmasına neden olmuştur. Bu toplantıda miras rotası olarak adlandırılan kültürel rota kavramı, *"Bir miras rotası, kültürel önemi, ülkeler veya bölgeler arasında gerçekleşen değişimler ve çok boyutlu bir diyalogdan kaynaklanan somut öğelerden oluşur ve bu öğeler yol boyunca mekân ve zaman içinde hareketin etkileşimini gösterir."* şeklinde tanımlanarak literatüre giriş yapmıştır (World Heritage Committee, 1994). Kültürlerarası değişimi ve seyahatleri baz alan rotaları inceleyen Dünya Miras Komitesi tarafından evrensel kültürel mirasın değerini dikkate alan kültürel rotalar için belirlediği kriterler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: UNESCO kültürel rota kriterleri (World Heritage Committee, 1994'ten düzenlenmiştir.)

Kriter	Kriter tanımı	Kriter önemi
Mekânsal özellikler	Bir rotanın uzunluğu ve çeşitliliği	Değişim ilgisini ve sürdürdüğü bağların karmaşıklığını yansıtmaması
Zaman özellikleri	Rotanın var oluş zamanı	İnsanlığın üzerinde iz bırakacak kadar uzun bir süre boyunca diyakronik uygulama yoluyla kimlik oluşturmuş olması
Kültürel özellikler	Rotanın kültürler arası yönleri veya etkileri	Uzak etnik ve kültürel grupları bir araya getirerek karşılıklı ilerlemelerini teşvik etmesi ve farklı insanları bir araya getirme kapasitesinin olması
Rol veya amaç	Rotanın üstlendiği rol veya var oluş amacı	Dini veya felsefi gibi manevi malların veya toplulukların hayatta kalması için temel ihtiyaçların değiş tokuş edilmesine veya gelişimlerine katkıda bulunması

Avrupa Konseyi (CoE), kültürel rotaların insan hakları, kültürel demokrasi, kültürel çeşitlilik ve kimlik, diyalog, sınırları aşan ve yüzyıllar boyunca karşılıklı değişim ve zenginleşme prensiplerini taşıdığını belirtmiş ve kültürel rotaların Kültürel Rotalar Programı'nın bir parçası olarak amaç, zaman ve mekân içinde yapılan bir yolculuk aracılığıyla çeşitli Avrupa ülkelerinin kültürel mirasının, ortak Avrupa somut ve soyut kültürel mirasına nasıl katkıda bulunduğunu vurgulamayı amaçlamıştır. Ayrıca Avrupa Konseyi, bir kültürel rotanın taşınması gereken kriterleri şu şekilde sıralamıştır (Council of Europe, 2010):

Tablo 2: Avrupa Konseyi (CoE)'nin kültürel rotalar kriterleri (Council of Europe, 2010'dan düzenlenmiştir.)

Kriter	Temel ilke
Birkaç ülke arasında paylaşılan Avrupa değerlerini göstermelidir.	Bütünlük
Farklı bölgelerden ve çeşitli alanlardan uzmanlar, rotanın temalarını araştırmalıdır.	Eşitlik
Avrupa tarihini, hafızasını veya mirasının bir parçasını yansıtmalı ve modern Avrupa'nın yorumuna katkıda bulunmalıdır.	Yansıtıcılık
Gençlerin eğitimsel ve kültürel etkileşimlerini teşvik edebilmeli ve konseyin bu alanlarla ilgili konularıyla uyumlu olmalıdır.	Uyumluluk
Kültürel turizmi destekleyen ve kültürel gelişimi sürdüren geliştirme ve öncü projelere olanak tanımalıdır.	Liderlik
Avrupa Konseyi ağı içinde uzun vadeli, çok disiplinli projeleri düşünmeli ve izin vermelidir.	Çeşitlilik

2001 yılında ICCR (Uluslararası Kültürel Rotalar Konseyi) tarafından hazırlanan “Intangible Heritage and Cultural Routes in a Universal Context (Evrensel Bağlamda Maddi Olmayan Miras ve Kültürel Rotalar)” başlıklı raporda, kültürel rotalar ile ilgili olarak *“Kültürel bir rotanın tanımlanması, rotanın önemini doğrulayan bir dizi önemli nokta ve somut öğeye dayanır. Bir kültürel yol veya rota olarak tanımak, bir toplum veya grup için belirli bir tarihte hayati öneme sahip bir medenileşme sürecinin bağlayıcı ipliği aracılığıyla başka türden maddi öğeler ve nesnelere içermesi gerektiğini kabul etmektir.”* şeklinde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.

ICCR Uzmanlar Toplantısı (2003)'nda soyut miras unsurlarının önemine de değinilerek kültürel rotalar, *“Bir kara, su, karışık veya diğer türde yol, fiziksel olarak belirlenmiş ve kendi belirgin tarihi dinamik ve işlevselliğe sahip olan, insanların etkileşimli hareketlerini gösteren ve mal, fikir, bilgi ve değerlerin çok boyutlu, sürekli ve karşılıklı değişimini iç veya arasındaki ülkeler ve bölgelerde önemli zaman dilimleri boyunca gösteren, bu şekilde mekân ve zaman içinde kültürlerin çapraz dölleşmesini yaratan ve somut ve soyut mirası yansıtan bir yol.”* şeklinde tanımlanarak kavrama yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Avrupa Konseyi (2007) ise kültürel rota kavramını *“ortak Avrupa değerlerinin uluslararası anlam v öneminde kültürel bir kavram ya da olguya dayalı bir güzergâh veya bir dizi güzergâh”* olarak açıklamış olup 2010 yılında “Kültürel Rotalar Programı”nda bu kavramın anlamını genişletmiş ve kültürel rota tanımını, tarihi bir yol üzerindeki güzergâhların tanıtımını ve gelişimini amaçlayan, ortak Avrupa değerlerinin anlaşılmasının ve saygınlığının anlam ve önemi ile kültürel bir kavram, figür ya da olgu temelinde kültür, eğitim mirası ve turizm işbirliği projesi olarak güncellemiştir.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) (2008) kültürel rotaları, *tarihi, kültürel veya doğal öneme sahip alanları birbirine bağlayan ve bu alanları ziyaretçilere sunan belirli yollar veya güzergâhlar* olarak tanımlamaktadır. Bu rotaların sürdürülebilir koruma ve yönetim ilkelerine uygun şekilde geliştirilmesi ve korunması gerektiğini vurgulayan ICOMOS tarafından ortaya konan ve karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olarak miras korunmasına katkı sunan kültürel rotaların tanım faktörleri ise aşağıdaki yer almaktadır.

Tablo 3: Kültürel rota tanım faktörleri (ICOMOS 2008'dan düzenlenmiştir.)

Tanımlayıcı unsur	Açıklama
Bağlam	Doğal ayarlar
İçerik	Kültürel mirasa tanıklık eden somut öğeler
Kültürlerarası anlam	Rotaya anlam katan parçaların toplamından daha büyük bir değer
Dinamik karakter	Sağladığı etkileşimler

Kültürel miras kuramı ve koruma bilimindeki gelişmeler ile kültürel rotalar kavramının önemi ortaya konmuş ve yeni bir miras kategorisi olması yönündeki çalışmaların başlangıcını oluşturmuştur. Kültürün de küreselleşen dünyadan payını almasına bağlı olarak milletlerarası kültürel değer etkileşiminin artışıyla beraber kültürel rotalar kavramı, kültürel etkileşimin zengin çeşitliliği, karmaşıklığı ve dinamikleri için yeni bir modellemeyi gündeme getirmiştir. Ayrıca ICOMOS-CIIC (Uluslararası Kültürel Rotalar Komitesi), kültürel rotalar kavramının sürdürülebilir kalkınma ve kültür turizmi kapsamında tanımlanması, değerlendirilmesi, envanterinin çıkarılması ve uygun işlenmesini amaçlayan bir metodoloji geliştirmek için çalışmalar yapmaktadır.

ICOMOS (2008)'e göre kültürel rotaların, sadece kültürel özelliklere sahip olabilen ve farklı toplulukları birbirine bağlayabilen basit iletişim ve ulaşım yolları olmanın yanı sıra benzer özelliklere sahip ve bir kültürel varlık kurma hayalini uygulayarak oluşturulamayacak kadar özel tarihî olaylar olarak her türlü iletişim yolu, kara, su veya başka bir tür olması fark etmeksizin, fiziksel olarak sınırlanmış ve aynı zamanda kendi belirgin dinamik ve tarihî işlevselliğe sahip olduğunu ve iyi belirlenmiş bir amaç için hizmet ettiğini karakterize eden aşağıdaki koşulları karşılaması gerekmektedir:

- İnsanların etkileşimli hareketlerinden kaynaklanmalı ve insanlar, ülkeler, bölgeler veya kıtalar arasında önemli zaman dilimleri boyunca mal, fikir, bilgi ve değerlerin çok boyutlu, sürekli ve karşılıklı değişimlerini yansıtmalıdır.
- Mekân ve zaman içinde etkilenen kültürlerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği ve bu etkileşimin somut ve soyut miraslarında yansıdığı bir çeşit çapraz döllemeyi teşvik etmelidir.
- Varlığına dair tarihî ilişkileri ve kültürel varlıkları dinamik bir sistem içine entegre etmelidir.

Kültürel rotalar, toprak, kültürel, amaç ve işlev, zaman-süreç, yapılandırma ve doğal çevre gibi başlıklarla sınıflandırılmakta olup bu sınıflandırma kapsamı aşağıdaki yer almaktadır (ICOMOS, 2008).

Tablo 4: Kültürel rotaların sınıflandırılması (ICOMOS, 2008'tan düzenlenmiştir.)

Sınıflandırma kapsamı	Tanım
Toprak	Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal veya kıtalararası
Kültürel	Belirli bir kültürel bölge içinde oluşan kültürel değerler Evriminde karşılıklı etkileşim sürecini paylaşan farklı coğrafi alanlara yayılanlar
Amaç ve işlev	Sosyal, ekonomik, siyasi veya kültürel
Zaman-süreç	Artık kullanılmayanlar ile sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel değişimlerin etkisi altında gelişmeye devam edenler
Yapılandırma	Lineer, dairesel, radyal, ağ veya haç şeklinde
Doğal çevre	Kara, sulu, karışık veya diğer fiziksel ortam

Avrupa Kültürel Sözleşmesi'ni imzalayan tüm ülkelerde Kültürel Rotalar programının varlığını sürdürdürebilmesi ve gelişmesi için önlemler almak ve coğrafi veya tarihî olarak Avrupa Kültürel Rotaları ile ilişkili ülkelerde de bu programın varlığını sürdürdürebilmesini sağlamak amacıyla 1998 yılında kurulan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (European Institute of Cultural Routes), diğer kuruluşlardan farklı olarak bir tema etrafında uzun vadeli araştırma ve sürdürülebilir gelişme projelerine yol açması gereken bir kültürel rota ya da bir dizi rotanın oluşması gerektiğini ve bu rota veya rotaların uluslararası öneme ve anlamına sahip ortak Avrupa mirası, figür ve/veya olguyu temsil etmesi gerektiğini savunmuştur.

Kültürel miras ve kültürel rotalar konularında çalışmalarıyla öncülük eden uluslararası kuruluşlardan UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi'nin kültürel rotaları ele alış biçimlerini anlayabilmek amacıyla bazı bileşenler üzerinden yapılan karşılaştırmalar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5: Uluslararası kuruluşların kültürel rotaları ele alış biçimleri (Fiore, 2011'den düzenlenmiştir.)

Temel bileşen	Uluslararası kuruluş adı		
	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)	Avrupa Konseyi (CoE)
Önemli tarihler	1980 (konuyla ilgili çalışmalar) 1993 (Santiago de Compostela'nın Dünya Mirası Listesine girmesi) 1994 (Dünya Miras Komitesi'nin konuyu ele alış)	2008 (Kültürel Rotalar Şartı)	1987 (Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmi Anlaşması) 2010 (Avrupa devletleri arasında kültürel rotalar geliştirmek için iş birliğinin başlatılması)
Amaç	Doğal çevreyle etkileşim sunması Mirasa ayrıcalıklı bir bakış açısı getirmesi	Farklı toplulukları bir araya getirmesi Mirası sürdürülebilir, sosyal ve ekonomik gelişme aracı olarak görmesi	Miras yolculuğunu teşvik etmesi Sürdürülebilir kalkınmaya izin vermesi Mirasa ilişkin daha açık fikirli bir bakış açısı oluşturması
Kavram	Zaman ve mekânda süreklilik Toplumlararası kültürel alışveriş ve diyalog	Fikirlerin, bilginin ve değerlerin sürekli değişimi Tarihsel ilişkileri yansıtması Rotaya ilişkilendirilmiş kültürel özellikleri sergilemesi	Paylaşılan değerler Avrupa tarihini yansıtmaya Modern Avrupa yorumuna katkı
Tanım	Yolculukları ve değişimleri birleştirmesi Siyasetin ötesinde bir etkileşim sağlaması Soyut ve somut bileşimler	Farklı kültürel gruplar arasındaki karşılıklı etkileri yansıtması Bütünleşmiş tarihsel ilişkileri ve bu rotayla ilişkilendirilen kültürel özellikleri sergilemesi	Avrupa'ya özgü temalar içermesi Avrupa kültürünü temsil etmesi

Kriter	Mekânsal özellikler Zaman özellikleri Kültürel özellikler Rol veya amaç	Bölgesel aralık Kültürel aralık Amaç ve fonksiyonlar Zaman süresi Yapılandırma Doğal çevre	Tema etrafında birleşmesi Tarihi patikalar Coğrafi ağlar Kültürel ağlar
Süreç	Teşhis Tanımlama Envanter tespiti Mekânsal karar verme Zamanda yolculuk Kültürel kriterler	Tanımlama Yasal düzenlemeler Kriterler belirleme Araştırma Değerlendirme Koruma muhafaza Kullanım Yönetim	Yasa ve prosedürler oluşturma Uzun vadeli çok taraflı iş birliği projeleri hazırlama

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Avrupa Konseyi (CoE) gibi uluslararası arenada kültürel rotalar konusunda farkındalık yaratmayı amaçlayan ve kayda değer çalışmaları ve hazırladıkları kriterler ile yeni projelere öncülük eden kuruluşların, kültürel rotaların belirlenmesi kapsamında çizdikleri yol haritalarının birbirinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Literatür taramalarından, üç kuruluşun da benzer amaçları yine benzer bakış açılarıyla gerçekleştirmeye çalıştıkları ortaya çıkmaktadır.

Murray ve Graham (1997), kültürel rotaları turizm bağlamında ele almış ve ölçek ne olursa olsun güzergahların özünün, kültürel tüketimi satış noktaları ile birleştirmeleri ve tüm miras turizminde olduğu gibi nostalji, hafıza ve geleneklerden ilham alan yer ve kültürün yeniden görüntülenmesi amacı taşıdıklarını belirtmişlerdir.

Belirli bir amaç için bilinçli bir şekilde oluşturulan veya kullanılan, tarih boyunca etkileşim yollarıyla oluşturulan kültürel dinamiklerin benzersiz yaratıları olarak tanımlanabilen (Suarze-Inclan ve Rosa, 2004) kültürel rotaların, insan varlığına dair izler sunduğu ve iz oluşturmaya devam etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Kültürel rotalar, kültürel mirasın korunmasına yönelik yeni perspektifler ve araçlar sunmakta ve kültürel çeşitliliğe saygı göstererek kültürler arası diyalogun ve sürdürülebilir kalkınmanın artmasına katkıda bulunmaktadır. Kültürel mirasla ilişkilendirilen çevresel yönlerin artan önemini tanımaya yardımcı olan kültürel rotalar, kapladıkları alandan daha büyük olan bir değer kümesini temsil etmekte ve kültürler arası diyalogu, sürdürülebilir kalkınmayı ve kültürel turizmi teşvik ederek koruma konusunda yeni bakış

açıları sunmaktadır. Kültürel rotalar, tarihi iletişim yollarının etkileşimlerini ortaya çıkararak belirli bir amaç etrafında ve bu amaca hizmet eden ve tarih boyunca önemli işlevleriyle ilişkilendirilen soyut ve somut kültürel değerlerle birlikte yeni ve dinamik bir sistem olarak doğal bir bağlamda ve yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve kıtasal ötesi ölçeklerde karşımıza çıkmaktadır (Ducassi ve Rosa, 2005).

Kültürel rotalar kavramının miras kavramına da yeni bir bakış açısı getirerek konuyu farklı disiplinlerden ele alınması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, kültürel varlıkların değerlendirilmesinde, yönetiminde ve korunmasında nitel bir değişiklik yaşandığını göz önünde bulundurulduğunda özellikle geleneksel sanatsal miras anlayışının değiştiğine (Lopez Fernandez, 2006) ve bu değişiklik sayesinde küçük bir tarihi eserin bile bağlam bakımından ele alındığında çok daha fazla bir değer taşıdığı ve kültürel rotaların da bu gizli değeri gün yüzüne çıkarışına şahit olunmaktadır.

Martorell Carreño (2008)'nin konuya ilişkin tanımına bakıldığında iki veya daha fazla farklı coğrafi konumu birbirine bağlamak amacıyla oluşturulan ve farklı insan grupları arasında ilişkiler kurmak amacıyla kullanılan kültürel rotaları, *bağlantılılık (connectivity)* ve *etkileşim (interrelationship)* kapsamında ele aldığı görülmektedir.

Karataş (2011) ise kültürel rotaya ilişkin yaptığı tanımlamada, bir rotanın yapay olarak oluşturulduğunu, turizmin teşvik edilmesi, korunması ve geliştirilmesi amacıyla tasarlanabileceğini veya tarih boyunca kullanılmış ve günümüzde yeniden kullanılmış olabilen bölgesel, ulusal veya kıtasal ölçekli bir ulaşım koridoru olduğunu savunmuş ve böylelikle rotayı amacıyla ve ölçeğiyle ele almıştır.

Cazibe merkezlerine odaklanarak buldukları bölgenin özgünlüğünü ve bireyselliğini belirleyen ve benzer öğelere sahip alanları birbirine bağlayarak yeni bir miras modeli meydana getiren kültürel rotalar (Zabbini, 2012) özellikle kültürel mirasın ve turizmin değerini vurgulamalarından dolayı son yıllarda en hızlı büyüyen turizm unsurları haline gelmiş ve bölgesel, ulusal ve uluslararası kuruluşların rota oluşturma ve tasarlama konularıyla ilgilenmeleri, kültürel rotaların değerini farklı perspektiflerden tanıyan kurumsal figürlerin ortaya çıkmasıyla kanıtlanmıştır (Garrido ve diğerleri, 2015).

Kültürel rotalar, önemli kültürel değere sahip genel bir tema içeren trans ulusal güzergâhlar olarak tanımlandığı için büyük bölgelere ve uzun bir zaman dilimlerine yayılmaktadır. Kültürel rotalar kavramının temelinde yer alan etkileşim ve hareketlilik, kültürel miras kavramında yeni bir çığır açmaktadır. Sınırların ötesinde ilişkilendirilmiş kültürel varlıkların bir

topluluğunu oluşturan tarihsel olaylar olarak karşımıza çıkan bir kültürel rotanın varoluş nedeni, kültürel zenginlik, ilişkilerin çeşitliliği ve anıtlar, arkeolojik kalıntılar, tarihi şehirler, geleneksel mimari, soyut, endüstriyel ve teknolojik miras, kamusal eserler, kültürel ve doğal peyzajlar, ulaşım araçları ve tarihsel bilgi ve teknik beceri uygulamaları gibi karakteristik varlıklarını içermesi olarak ifade edilebilmektedir (Opricã, 2015).

Kültürel rotalar, tarihi öneme sahip mekânları ve noktaları birbirine bağlayan ve kültürel turizmi teşvik etme, kültürel mirası koruma ve yerel ekonomik kalkınmayı destekleme gibi çeşitli avantajlara sahip kültürel turizm unsurları olarak tanımlanmaktadır. Bu rotalar, aynı zamanda kültürel kimlikleri güçlendirmeye ve kültürlerarası anlayışı ve diyalogu teşvik etmeye yardımcı olmaktadır. Dünya Mirası Komitesi, “Kültürel Miras Olarak Rotalar” başlıklı Dünya Mirası Konferansı'nda kültürel rota girişimini onaylamış ve rota kavramının insanlığın her alandaki mirasının tanınması ve tanıtılması yolunda önemli bir adım olduğunu kabul etmiştir (Terzić ve Bjeljic, 2016).

Genovese (2016)'e göre kültürel rotalar evrensel medeniyetin, tüm dünya halklarının karşılıklı kültürel etkilerle katkıda bulunduğu tarihsel bir süreçten kaynaklandığını ve hepimize ait bir miras olduğunu teyit etmemize yardımcı olmakta ve kültürel çeşitliliğin tanınması ve bu çeşitliliğe saygı duyulması yoluyla kültürlerarası diyalogun ve sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Csapó ve Berki (2008), kültürel rotanın tematik bir rota kapsamında ele alınması gerektiğini ve tematik bir rotanın ilk temel faktörünün bölgenin, gelişimini dışsal ve içsel faktörlere bağladığı cazibe merkezlerinin yapısı olduğunu savunmuştur.

Kültürel rotalar, uluslararası iş birliği bağlamında Avrupa'daki yeni kültürel miras politikasının ayrılmaz bir parçası olarak kültürel miras kavramının yerelden dünya mirasına, izole anıttan yüzlerce ve binlerce kilometrelik bir kültürel rotaya uzanan bir genişlemeyi takip etmektedir. Kültürel rota kavramı, coğrafi, tarihsel, sosyal, kültürel, turizm veya tematik alanlarda genişlediği için doğrusal veya dairesel rotalardan karmaşık turizm ağlarına dönüşmüştür (Terzić ve Dogramadjieva, 2022).

Farklı cazibe merkezlerini ve ilginç varış noktalarını bir ülke içinde veya çeşitli ülkeler boyunca tematik olarak birbirine bağlayan kreatif turizm ürünü (Graf ve Popescu, 2016) olarak karşımıza çıkan kültürel rotaların turizm açısından yetersiz olduğunu ve saklı kalan potansiyellerinin olduğunu düşünen ülkelerde geliştirilmesi, turizm etkinlikleri aracılığıyla ekonomik

büyüme fırsatı sunmasından dolayı giderek önem kazanmaktadır (Klarić ve diğerleri, 2013).

Kültürel rotalar, farklı kompleks kültürel miras ve turizm kaynağı seti için geçerli bir kavram (Gomez Ullate, 2016) olmalarının yanı sıra sınır ötesi kültürel bağlantı yolları olarak bilinmelerinin de ötesinde aynı temayla bağlı bir belirli coğrafi bölge olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Häfele, 2013).

Literatürde kültürel rotalar ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında kavramın farklı boyutlarda ele alındığı ve kültürel miras unsurlarının içeriklerinin ve izlerinin çok fazla olmasından dolayı sabit ve kesin tanımını yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Literatür taramalarından edinilen bilgiler ışığında en genel haliyle bir kültürel rota kavramı, sürdürülebilir yerel kalkınma ve kültürlerarası etkileşim odağında herhangi bir ölçekten bağımsız olarak bir araya getirilerek turizme katkı sunan, farklı yorumlama biçimlerinden oluşan ve belirli bir konuda oluşturulan somut ya da soyut bir kültürel mirasın sonu olmayan yolları olarak tanımlanmıştır.

Kültürel rota kavramı hem kültürel varlıklar hem de turistik kullanım açısından kültür ve turizm arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Belirli bir konu veya tema etrafında farklı ulaşım biçimleri ile erişilebilir doğal veya insan yapımı cazibe merkezlerini bir araya getiren turizm ürünleri olarak karşımıza çıkan kültürel rota (Puczko ve Rátz'a, 2000) kavramı, 1998 yılından itibaren daha fazla kullanılmaya başlanmış olup özellikle kültürel rotalar ile ilgili uluslararası kuruluşların kurulması ile kavrama yönelik çalışmaların hız kazandığı görülmüştür (Calderón-Puerta ve diğerleri, 2018).

Kültürel turizm, insanların ilgi çekici yerlere seyahat ederek kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bilgilere ulaşma ve yeni deneyimler yaşama niyetiyle motive oldukları bir harekettir (Richards, 2001).

Kültürel rotaların yeni bir bakış açısı kazandırdığı ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda önemli bir zemin oluşturduğu kültürel turizm, ziyaretçinin temel motivasyonunun bir turizm destinasyonunda somut ve soyut kültürel cazibe merkezlerini/ürünleri öğrenmek, keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek olduğu bir turizm faaliyet türü olarak tanımlanmaktadır (Dünya Turizm Örgütü, 2018). Tanımda yer alan cazibe merkezleri/ürünleri ise sanat ve mimari, tarih ve kültürel miras, mutfak kültürü, edebiyat, müzik, yaratıcı endüstriler ve yaşayan kültürlerin yaşam tarzları, değer sistemleri, inançlar ve gelenekler olarak ifade edilmektedir.

Murray ve Graham (1997), kültürel rotaları turizm bağlamında ele almış ve kültürel rotanın temelini, "kültürel tüketimi satış noktaları ile birleştirmeleri ve tüm miras turizminde olduğu gibi nostalji, anı ve geleneklerden ilham

alan yer ve kültürün sürekli olarak yeniden görüntülenmesi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olmaları” şeklinde açıklamıştır. Arkeolojik alanları, müzeleri, anıtları, geleneksel yerleşimleri ve diğer kültürel miras alanlarını içeren kültürel rotalar, sürdürülebilir turizmi teşvik etmek, kültürel mirası korumak ve tanıtmak, tarih ve kültürle ilgilenen insanlar için eğitici deneyimler sunmak ve yerel ekonomilere katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmaktadır. Bu rotalar, genellikle turistlerin bölgeye gelmelerini teşvik eden bir turizm ürünü olarak hizmet vermekte ve bölgedeki tarihi ve kültürel zenginlikleri koruma ve sürdürülebilir bir şekilde kullanma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, kültürel rotalara daha derin bir anlam katmakta ve kültürel rotaların turizm ürünü olmalarının yanı sıra faaliyetleriyle onlara anlam katan yerel toplulukların bir alanı haline gelmektedir.

Kültürel güzergâhlar, tarihsel değişim süreçlerinden kaynaklanan kültürel ürünler olmalarından dolayı günümüzde yüksek kaliteli turistik ürünler olarak kullanılabilir. Turistik-kültürel rotalar ise belirli bir alan veya bölge ile ilişkilendirilen kültürel içeriklerin varlığına dayalı olarak turizm amaçlı oluşturulan turistik ürünler olarak kabul edilmektedir. Her ikisi de kültürel ürünler olarak incelenebilmekte ve potansiyel olarak turistik ürünler olarak nitelendirilmektedir (Garrido ve diğerleri, 2015).

Hernández Ramírez (2011), rotaları turistik ürünler olarak tanımakta ve bunları “ziyaretçiyi belirli bir miras kategorisine ağırlıklı olarak davet eden bir dizi gezi” olarak sınıflandırmaktadır. Bu miras kategorisinin içeriği ise kültürel ifadeler, arkeolojik veya tarihsel geçmişin tanıklıkları, sanatsal miras, endüstriyel miras veya doğal alanlar olabilmektedir. Ayrıca bu yazar, rotaları “*gerçek tarihi ve kültürel gerçeklikle pek az veya hiç ilgisi olmayan, ancak ek değerler olarak dâhil edilen yeni cazibe noktaları aracılığıyla bölgeyi yeniden oluşturan öneriler*” olarak tanımlamaktadır.

Kültürel rotaların turistik ürünler olarak yaygınlaşması, çeşitli yazarlar ve ulusal ve uluslararası kuruluşların bu konuyu inceleme ve tanımlama konusundaki ilgisini çekmiştir (Calderón-Puerta ve diğerleri, 2018).

Kültürün bir turistik ürün olarak farkına varılmasından hareketle bu konuya yaklaşan birçok kavramsal öneri olmuştur. Bununla birlikte, günümüzde turistik bir rota için yaygın olarak kabul edilen bir tanım yoktur. Literatürde ilginç bir tanımlama ile karşımıza çıkan Chan (1996) kültürel rotaları, “bir bölgede yapılacak yerler ve etkinliklerin standart bir teklifi” olarak ele almıştır.

Coğrafi alan, tema, turizm ürün ve hizmetleri gibi üç ana unsurun bileşiminden oluşan, planlanan ve geliştirilen bir kültürel rota ise turizm

sayesinde bir veya daha fazla somut ve soyut mirasın ekonomikleşmesine katkı sağlayabilmektedir (Pattanara ve Pistocchi, 2016). Böylelikle turizm, mikro, mezo ve makro ölçekteki iş olanaklarının ve ekonomik gelişimin ana kaynağı olmaktadır. Kültürel rotaların desteklediği turizm, kültürel ve yaratıcı ekonominin temel taşlarından biri olarak yerel toplum için fırsatlar yaratmakta ve özgün kültürel kimliğe sahip turist profilleri ve destinasyonlar ortaya çıkarmaktadır (Timothy, 2012).

Postmodern turistin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir sistem olan kültürel rotalar aracılığıyla kültürün, turistik tüketimin temel bir unsuru olarak görülmesinden dolayı karşılıklı entegrasyonun artması, yeni turist profiline değişen özel ihtiyaçlarını karşılama fırsatı vermektedir. Kültürel rotalar, bir cazibe merkezini deneyimleme fırsata sunarak ziyaretçileri belirli bir tüketime sevk etmekte ve bu şekilde ziyaretçilerin daha fazla şey öğrenmelerini sağlamaktadır. Turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda ihtiyaç duyduğu ve ziyaretçilerin de dâhil olması gereken yenilikçi çözümlere dayalı bir iş birliği projesinin kültürel rotalar ile var olabileceği düşünülmektedir. Böylelikle karşılıklı iş birliği ve etkileşiminin önem kazanması, *birlikte yaratma (co-creation)* olarak adlandırılan ve *“değerin birlikte yaratılmasının odağı olan çeşitli etkileşim noktaları ile müşterileri tüketim deneyimine aktif katılımcılar olarak dâhil etmek”* (Pralahad ve Ramaswamy, 2004) şeklinde tanımlanan yeni bir kavramın doğmasına zemin oluşturmaktadır.

Kültürel rotalar kavramı ile kâr amacından ziyade turistlere cazip gelen veya destinasyonlar tarafından geliştirilen kültürün tanıtımının ön plana çıktığı ve kültürel turizmin belirli yönleriyle ilişkili olarak büyüyen kültürel turizm geniş bir yelpazesini temsil eden turizm pazarları tanımlanmış (Richards, 2014) olup bu turizm pazarlarının kültürel rotalarla etkileşimleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 6: Kültürel turizm pazarlarının kültürel rotalarla ilişkisi (Richards, 2014'dan düzenlenmiştir.)

Turizm pazarı	Tanım	Kültürel rota kapsamında değerlendirilmesi
Kreatif turizm (creative tourism)	Somut kültürden soyut kültüre kayar ve temel deneyim, ev sahibi ve konuk arasında bilgi ve beceri değiş tokuşundan oluşmaktadır.	Yereli deneyimleme ve bilgi ve becerilerin alışverişi
Akraba ve arkadaş ziyaretleri turizmi (VFR tourism)	Daha yüksek gelirli bir ülkede yaşayan kişinin, daha düşük gelirli bir ülkede bulunan eski evini veya akrabalarını ziyaret etmek amacıyla geri dönmesini ifade etmektedir.	Göçmen yollarını veya farklı nüfus grupları arasındaki bağlantıları takip etmesi
İnanç turizmi (Religious tourism)	Hacıların birden fazla kutsal yeri ziyaret etmek veya uzun güzergâhları tamamlamak için belirli rotalar boyunca seyahat etmelerinden oluşmaktadır.	Diğer kutsal yerleri gezme merakı oluşturması
Gönüllü turizm (Volunteer tourism)	Kültürel mirası deneyimlemek isteyenler tarafından destinasyonda uzun süre boyunca kalan turistlerden oluşmaktadır.	Kültürel miras ve yerel insanlarla yoğun deneyimler yaşama isteği
Dil seyahatleri (Language travel)	Dil öğrenmek amacıyla başka ülkelere yapılan seyahatlerden oluşmaktadır.	Dil kurslarının kültürel etkinliklerle birleştirilmesi ve dil ile yerel kültürü bir araya getirme olasılığı sunması
Sağlık ve spa turizmi (Wellness and spa tourism)	Tedavi ya da eğlence amaçlı termal kaynakların ve spa noktalarının keşfedilmesinden meydana gelmektedir.	Diğer spa ve wellness destinasyonlarını gezme merakı oluşturması
Ruhsal ve iç yolculuk turizmi (Spiritual ve holistic tourism)	Kendi ruhsal gelişimlerini veya diğerlerinin ruhsallığını keşfetmeye çalışan turistler tarafından yapılan seyahatlerden oluşmaktadır.	Geleneksel dini turizmden alternatif tıbbın kullanımına kadar uzanan geniş bir motivasyon yelpazesi sunması

Kültürel rotalar ve turizm arasındaki ilişkinin karşılıklı etkileşime dayandığı görülmektedir. Pek çok kültürel rota, aynı zamanda birer kültür ve kreatif turizm ürünleri olarak kabul edilmekte ve farklı ve dağılan deneyimleri

bağlayarak daha kapsamlı ziyaretçi deneyimi için turistlerin ihtiyaçlarını karşılaması düşüncesinden hareketle kültürel tüketimi tetikleyerek kreatif turizm (*creative tourism*) ve yeni turizm (*new tourism*) olarak adlandırılan turizm türlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Genellikle mekânsal ölçek boyutundan ele alınan ve aslında turizm ürününün yayılımının bir aracı olarak görülen kültürel rotalar aracılığıyla yeni destinasyonlar geliştirilmeye çalışılmakta ve yeni yerlerin ve yeni turizm ürünlerinin keşfedilmesi düşüncesi aşılınmakta ve turizm ürünlerine deneyim perspektifinden bakılması sağlanmaktadır. Yeni turizm eğilimlerinin oluşturulmasında kültürel rotaların etkisinin son derece önemli olduğu görülmektedir.

Kültürel rotalar hem kültür hem de turizm bakış açısından bir bölgenin çekiciliğini ve rekabetçiliğini sağlama potansiyeline sahip miras unsurları olarak yerel değerleri ön plana çıkararak yerel kalkınma dinamiklerini tetiklemektedir. Bu rotaların turizm potansiyeli yerel ekonomik kalkınma stratejilerinde ele alınmakta ve kültürel miras varlıklarının korunması için gelir yaratma fırsatları olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Kültürel rotalar çevrenin korunması ve özellikle marjinal ve kırsal alanlarda ekonomik kalkınmayı da destekleyen bir ziyaretçi yönetimi için uygun araçlar olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel rotalardaki ana amaçlardan birisi olarak karşımıza çıkan yerel ekonomik kalkınma, yerel dinamiklerin kullanılarak yerel toplulukların fiziki, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak gelişimini sağlamayı hedeflemektedir (Darıcı, 2007).

Yerel ekonomik kalkınma modelinin temelinde yoksulluğun azaltılması, temel insan ihtiyaçları, yerel faaliyetler, sosyal ve çevresel değerlerin entegrasyonu gibi yerel değerlerin benimsenmesi yatmaktadır. Yerel ekonomik kalkınma modeli, katma değeri yüksek kaynakların kullanımı, yerel becerilerin eğitimi, bölgesel işbirliği gibi ekonomik faktörler ile birlikte yerel kaynakları en üst düzeye çıkarma ve ekonomik sızıntıları önleme gibi yerelden kaynaklanan eylemleri koordine etmek ve yerel değerler ve ihtiyaçlarla uyumlu faaliyet ve teknolojileri çekmeye çalışmaları ile oluşturulmaktadır (UN-Habitat, 2005).

Sektör ortaklarının belirli bir coğrafi bölgede ekonomik büyümeyi ve istihdam seviyelerini artırmak amacıyla bir araya gelerek çalıştığı bir süreç olarak tanımlanan (Dünya Bankası, 2009) yerel ekonomik kalkınma stratejileri, potansiyel olarak bölgesel ekonomik büyüme yaratmanın yanı sıra istihdam fırsatlarının artırılması, yoksulluğun hafifletilmesi ve daha

önce dışlanmış toplulukların sosyal ve ekonomik dâhil edilmesi gibi diğer sosyal hedeflerin yerine getirilmesine vesile olmaktadır (Rodriguez-Pose ve Tijmstra, 2005).

Rota turizmi, belirli bir pazarlama teması altında belirli bir coğrafi bölgedeki yerleri ve etkinlikleri bir araya getirmekte ve yerel girişimcilere konaklama, yerel el sanatları ve yiyecek satışı gibi ilgili etkinlikler ve turistik ürün ve hizmetler ortaya koyma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca bu rotaların, coğrafi, siyasi, kültürel, organizasyonel ve işletme gibi sınırları aşma ve sektörler arasında (profesyonel, sosyal, tematik, finansal) bağlantılar kurma gibi sosyal veya politik amaçlarla oluşturuldukları bilinmektedir (Snowball, 2010).

Bir kültürel rotanın yerel ekonomiye katkı sağlaması için planlanması amacıyla bazı unsurların dikkate alınması gerekmekte olup bu kapsamda rotaların aşağıdaki hedeflerden en az birini göz önünde bulundurması gerekmektedir Meyer (2004):

- Ziyaretçileri yaymak ve turizmden gelen geliri dağıtmak,
- Turizm işletmesine/ürününe daha az bilinen çekicilikleri ve özellikleri getirmek,
- Bir destinasyonun genel görünümünü artırmak,
- Yeni turistler ve ziyaretçiler çekmek,
- Turizm ürününün sürdürülebilirliğini artırmak,
- Turistlerin yerel halkla etkileşimini geliştirmek.

Turizm destinasyonları, tedarikçilerin ve hizmetlerin derlendiği bir marka olarak turistler tarafından algılanma ve tüketilme eğilimindedir. Pek çok aktör turizm gelişiminde, turist ürünü ve deneyimi oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Yerel toplulukların ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kullandığı üç strateji önermektedir (Morgan ve diğerleri, 2009). Bu üç yaklaşım, yere dayalı kalkınma, ekonomik bakım ve yaratıcılığı geliştirme kavramlarını içermektedir. Kültürel rotaların da dayandığı iş birliği ilkesi, özellikle bütünleştirici yaklaşımıyla sürdürülebilirlik hedefine ulaşmaya katkıda bulunabilmektedir. Başarılı sürdürülebilir turizmi uygulamak için çok çeşitli turizm paydaşlarının dâhil edilmesi gerektiğinden, iş birliği bunu yapmak için ideal bir temel sunmaktadır.

Kültürel miras ve yaratıcı endüstriler, yerel ekonomik kalkınmada katalizör olarak tanınmaya başlanmış ve kültürü uyaran ticaret anlayışı sona

ererek ve ticareti tanıtan kültür dönemi başlamış olup bu kapsamda kültürel rotalar, çağdaş turizmin önde gelen eğilimlerinden biri haline gelmiştir.

Cazibe merkezleri boyunca turizm faaliyetlerinin yeniden canlandırılması yoluyla sürdürülebilir turizm gelişimi ve artan turist sayısı ile yeni istihdam ve gelir ile KOBİ sektöründe rekabeti artırması sonucu yerel topluluklar için daha iyi bir yaşam standardı sunmaktadır. Kültürel rotalar ile ilgili politikaların genişletilmesi ile yerel kuruluşların himayesinde geliştirilmesiyle bölge kültürünün uygunluğu, turistlere atfedilen değerin sağlanması, yerel seviyedeki gelişimin tanıtılması sağlanmaktadır.

Ayrıca kültürel rotalar projeleri ile yerel halkın kültürel mirasın önemi konusunda bilinçlendirilerek kültürel miras ile arasında bağlantı oluşturulması, yerel toplulukların katılımını artırmakta ve kültürel mirasın fiziksel ve entelektüel erişilebilirliğinin güçlendirilmesini sağlamaktadır. Kültürel rotalar ile ilgili politikaların genişletilmesi ile yerel kuruluşların himayesinde geliştirilmesiyle bölge kültürünün uygunluğu, turistlere atfedilen değerin sağlanması, yerel seviyedeki gelişimin tanıtılması sağlanmaktadır. Turizm ve yerel ekonomik kalkınma stratejilerinin gelecek vaat eden kombinasyonu, miras korumasının kendi kendini finanse edeceği ve daha geniş ekonomik kalkınma stratejilerinin bir parçası olacağı beklentisini güçlendirmekte ve kültürel rota turizmini önemli ölçüde artırmaktadır.

Ekonomik bağlamda değerlendirildiği zaman kültürel rotalar, doğal ve kültürel miras yapılarının, sitelerin ve bölgelerin ekonomik değerlerini; mirasın bölgesel ekonomik kalkınma ve toplumsal uyum üzerindeki uzun vadeli etkilerini; sürdürülebilir koruma ve gelişme için kritik ekonomik ve finansal kaynaklar olarak geleneksel üretim modellerini ve yerel ürünleri içermektedir (Durusoy, 2014). Ayrıca kültürel mirasa dayalı yapılan çalışmaların turizme katkı sunduğu göz önünde bulundurularak beraberinde getireceği ekonomik faaliyetler ile rotalar boyunca yerel halkın sürdürülebilir gelişimini sağlamaktadır. Yerel ekonomik kalkınma hedeflerinin kültürel rotalar ile ilişkisi aşağıda yer almaktadır.

Tablo 7: Yerel ekonomik kalkınma hedefleri ve kültürel rotalar ilişkisi (FCM-CARILED, 2014'ten düzenlenmiştir.)

Yerel ekonomik kalkınma hedefleri	Kültürel rotalar anahtar kelimeleri
Adil ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek	Çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik
Çok paydaşlı iş birliğini teşvik etmek	Yerel, bölgesel ve ulusal paydaşların yer aldığı bir örgütlenme modeli
Özel sektörü sürece dâhil edilmesini sağlamak	Kamudan bağımsız kuruluşların turizm alanındaki çalışmaları
Şeffaf ve sorumlu bir yönetim oluşturmak	Sürdürülebilir ve stratejik yönetim

Coğrafi alana organik olarak bağlanan ve bu alandan türetilen benzersizliği ve bireyselliği, cazibe merkezlerinin benzer özelliklerini birbirine bağlayarak vurgulayan kültürel rotalar, aynı zamanda sürdürülebilir bir sosyal ve ekonomik kalkınma kaynağı olarak özel ve kamu sektörü paydaş kuruluşları için miras değerlerinin çağdaş tasarımlarını göstermektedir.

Kültürel rotaların, birkaç küçük cazibe merkezini bir araya getirip bunları ortaklaşa pazarlamak, turist sayısını artırmak ve ayrıca insanların daha uzun süre kalmasını ve daha fazla harcama yapmasını sağlamak gibi hedefleri aynı zamanda yerel ekonomik kalkınma stratejileri ile de örtüştüğü görülmektedir.

Ekonomik kalkınma projelerinden yerel ekonomi üzerindeki etkilerini, becerilerin artırılması, istihdam ve iş büyümesi yoluyla göstermeleri beklenmektedir. Bu beklentiden hareketle kültürel miras ve kültür geleneksel olarak bir bölgenin imajını iyileştirmenin bir yolu olarak görülmekte ve sakinlerinin yaşam kalitesine katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda kültürel miras, kültür ve yaratıcı endüstrilerin aynı zamanda yerel ekonomik büyüme ve yenilik konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Yerel ekonomik kalkınmaya yaptıkları katkıya bağlı kültürel rotalar, daha az refah ekonomilere sahip bölgelerde turizmi teşvik etme potansiyelleri nedeniyle de büyük bir sorumluluk örneği göstermektedir.

2.2. Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı

2.2.1. Genel Bakış

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı, kültürel mirasın toplumları bir arada tutma, çok kültürlü diyalogun gerekliliği ve herkesin kültüre erişim hakkını teşvik etme amacıyla uygulanan doğrudan ve evrensel bir araç olarak 1987 yılında başlatılmış olup turizm ve boş zaman faaliyetleri

ile ilgili kültürel uygulamalardaki daha yeni gelişmeler öncesinde “akıllı”, ve “saygılı” turizm ve otantik deneyimlere olan artan talep dâhil olmak üzere, büyük öngörü gücünü göstererek Avrupa’nın paylaşılan kültürel kimliklerini somut bir gerçeğe dönüştürme aracı olarak açıkça ifade edilmiştir (Council of Europe, 2015).

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı, 1984 yılında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nin, 987 sayılı Avrupa Hac Rotaları Hakkındaki Tavsiyesini kabulü ve bu rotaları yeniden canlandırmaya yönelik çalışmaları sonucu ortaya konan 1987’de Santiago de Compostela Bildirgesi ile başlamıştır. 23 Ekim 1987 yılında yayınlanan ve Kültürel Rotalar Programının başlangıcı olarak adlandırılan Santiago de Compostela Bildirgesi’nin orijinal içeriği aşağıda yer almaktadır (Council of Europe, 1987):

“Toplumun insan boyutu, özgürlük ve adalet idealleri ve ilerlemeye olan güven, tarih boyunca özellikle Avrupa kimliğini oluşturan farklı kültürleri şekillendiren prensiplerdir.

Bu kültürel kimlik, ortak bir belleğe sahip ve mesafeleri, sınırları ve dil engellerini aşan yollar ve patikalarla dolu bir Avrupa alanının varlığı sayesinde mümkün hale gelmiş ve hala sürdürülmektedir.

Bugün Avrupa Konseyi, özellikle Avrupa Birliği sürecinde büyük bir sembolik rol oynayan Santiago de Compostela Tapınağı’na götüren yollardan birini canlandırma önerisinde bulunmaktadır. Bu yol, Avrupa Birliği sürecinde referans ve gelecekteki projeler için bir örnek olarak hizmet edecektir.

Bu bağlamda, kamusal otoritelere, kurumlara ve bireysel vatandaşlara şu konularda çağrıda bulunuyoruz:

1. *Avrupa kıtasının dört bir yanındaki Compostela yollarını tanımlama çalışmalarına devam etmek;*
2. *Güzergâh üzerindeki ana noktalar için Avrupa Konseyi tarafından önerilen amblemi kullanarak işaretlemeye yönelik bir sistem oluşturmak;*
3. *Bu rotaların çevresinde bulunan mimari ve doğal mirası yeniden inşa etmek ve restore etmek için koordine bir plan geliştirmek;*
4. *Santiago de Compostela hac yolculukları tarafından oluşturulan tarihsel, edebi, müziksel ve sanatsal mirası yeniden keşfetmek amacıyla kültürel etkinlikler programları başlatmak;*
5. *Bu rotalar boyunca bulunan kasaba ve bölgeler arasında sürekli değişimlerin kurulmasını teşvik etmek;*

6. *Bu değişimlerin çerçevesinde, bu geleneği yenilemek ve Avrupa kültürel kimliğinin zamansız değerlerine tamklık etmek için çağdaş sanatsal ve kültürel ifadeyi teşvik etmek.*

Tarihsel olarak hacuları bir araya getirip onları ortak bir arzuda birleştiren ve ulusal farklılıkları ve çıkarları aşan inanç, bugün bizi ve özellikle gençleri, hoşgörü, diğerlerine saygı, özgürlük ve dayanışma üzerine kurulu bir toplum inşa etmek amacıyla bu yollar boyunca seyahat etmeye teşvik etsin."

Kültürel Rotalar Programı'nı siyasi ve ekonomik olarak güçlendirmek amacıyla 2010 yılında Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Üzerine Genişletilmiş Kısmi Anlaşması (EPA) imzalanmıştır. "Avrupa Konseyi Kültürel Rotası" sertifikası, Bakanlar Kurulu'nun CM/Res (2013) 67 sayılı kararıyla belirlenen kriterleri baz alarak EPA Yönetim Kurulu toplantıları sırasında verilmektedir. Ayrıca her yıl sonbaharda düzenlenen Yıllık Danışma Forumu'nda, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve uluslararası uzmanların yanı sıra EPA üye devletleri ve Kültürel Rotalar, güncel konuları tartışmak ve en iyi uygulamaları keşfetmek için bir araya gelmektedir (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023).

Avrupa Konseyi ile Lüksemburg Büyük Dukalığı arasında 1998'de kurulan bir anlaşma kapsamında EPA ve Kültürel Rotalar Programı'nın teknik ajansı olarak Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (EICR) faaliyete geçmiş olup Kültürel Rotaların temsilcileri ve sertifikasyon süreçleri için adaylara yönelik eğitim ve seminer oturumları düzenlemekte, EPA'e değerlendirme ve sertifikasyon döngüsünde yardımcı olmakta ve aday ağlara ve sertifikalı rotalara danışmanlık hizmeti sunmaktadır.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotaları, Avrupa'nın zengin ve çeşitli mirasını keşfetmek ve insanları ve yerleri paylaşılan tarih ve miras ağlarında bir araya getirerek seyahate davet eden bir girişim olarak karşımıza çıkmakta ve Avrupa Konseyi'nin insan hakları, kültürel çeşitlilik, çokkültürlü diyalog ve sınırların ötesinde karşılıklı değişim gibi değerlerini uygulamaktadır (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about>, Erişim Tarihi: 11.2023).

Avrupa Konseyi, kültürel miras ile ilgili öncelikli kararların belirlendiği Avrupa Kültürel Miras Stratejisi ile Konsey tarafından oluşturulan rotaların, kültürel mirası tanıtmak ve korumak amacıyla fiziksel ve soyut miras konusunda yeni bir yaklaşım geliştirmeye yönelik çalışmaları başlattığı ve Avrupa düzeyinde yerel bir kimlik oluşturmada önemli bir unsur olarak kabul edildiği görülmektedir (Joldescu-Stan, 2022).

Programın başlangıcından bu yana rota sayısı giderek artış göstermiş ve 2005 ile 2010 yılları arasında belirgin bir hızlanma yaşanmıştır. Program

ilk ilan edildiği dönemde toplam yirmi dokuz (29) adet rotanın yer aldığı; ancak Program tarafından ilan edilen resmi kararlara uymamalarından dolayı 2012 Mayıs ayında yedi (7) rotanın sertifikalandırma süreci sona ermiş olup ve 2012, 2013 ve 2014 yıllarında ise yedi adet yeni rotanın daha sürece dâhil edildiği görülmektedir.

Kasım 2023 itibariyle toplam kırk sekiz (48) adet rotanın yer aldığı Kültürel Rotalar Programı, yalnızca Avrupa'da yaşayanlarla sınırlı kalmayan ve Avrupa'nın da ötesindeki toplumlar için de deneyim ve eğitim yoluyla kültürel mirasın tanıtılması ve farkındalık oluşturma yoluyla gelecek nesillere aktarımı amacıyla sorumlu turizm ve sürdürülebilir kalkınma konularında büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca kültürel rotalar, seyahat ve hareketlilik (mobilité) konularına büyük katkı sağlayarak kültürel mirası turizm ve seyahat alanında tanıtmak için değerli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu rotalar, mimariden manzaraya, dini unsurlardan gastronomiye ve maddi olmayan mirasa, Avrupa sanatında, müziğinde ve edebiyatında yer alan pek çok figürden oluşan temaları kapsamaktadır.

Avrupa'yı kaliteli bir kültürel deneyim destinasyonu olarak yansıtan Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda yer alan rotalar, yalnızca sahip oldukları temalardan dolayı farklılık göstermemekte olup üç ana kategoriden oluşan farklı coğrafi yapılardan da oluşmaktadır. Coğrafi yapılarına bağlı olarak rotalar, üç kategoride sınıflandırılmaktadır (Martens, 2022).

- Bölgesel rotalar
- Doğrusal rotalar
- Ağ desenli rotalar

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programında beş ana eylem alanına ait yenilikçi projeler uygulanmakta olup bu eylem alanları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Araştırma ve geliştirme alanında iş birliği,
- Bellek, tarih ve Avrupa mirasının artırılması,
- Genç Avrupalılar için kültürel ve eğitim değişimleri,
- Çağdaş kültürel ve sanatsal uygulama,
- Kültürel turizm ve sürdürülebilir kültürel kalkınma.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nın yönetim yapısına bakıldığında EPA Yönetim Kurulu, EPA Yasal Komitesi ve Yıllık Danışma Forumu'nun öne plana çıktığı görülmektedir (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023).

EPA Yönetim Kurulu, aday ağların sertifikalandırılması, düzenli veya istisnai değerlendirme altında olan Kültürel Rotaların yeniden sertifikalandırılması ve programın genel yönlendirmesinden sorumlu olarak üye devletler tarafından kültür ve/veya turizm bakanlığı tarafından atanan temsilcilerden oluşmaktadır. Her yıl nisan ayında bir araya gelen kurulun görevleri arasında yıllık faaliyet programının taslağını kabul etmek ve faaliyetlerin uygulanmasını izlemek de yer almaktadır.

EPA Yasal Komitesi, EPA'ya katılan Avrupa Konseyi üye devletlerinin daimî temsilcilerinden oluşur. EPA'nın faaliyet programının uygulanması için bütçeyi kabul eden EPA Yasal Komitesi, her yıl Ekim ayında bir araya gelmektedir.

Kültürel Rotalar üzerine Yıllık Danışma Forumu, her yıl bir EPA üye devletinin girişimiyle düzenlenmekte olup üye devletlerin temsilcilerini, kültürel rota operatörlerini, aday ağları, uluslararası kuruluşları, yerel ve bölgesel otoriteleri, sivil toplum örgütlerini, ticaret odalarını, bağışçı kuruluşları ile miras ve turizm paydaşlarını bir araya getirmektedir. Deneyimleri paylaşmak, yeni profesyonel uygulamalar üzerine konuşmak ve yeni girişimler ve ortaklıklar başlatmak için bir ortam sunan forum, en iyi uygulamaları da ödüllendirmektedir.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmı Anlaşma (EPA)'ya üye olan ülkeler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8: Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmı Anlaşma (EPA)'ya üye olan ülkeler (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023)

Ülke	Üyelik tarihi	Ülke	Üyelik tarihi
Almanya	2013	Letonya	2019
Andorra	2012	Litvanya	2012
Arnavutluk	2022	Lübnan	2022
Avusturya	2011	Lüksemburg	2011
Azerbaycan	2011	Macaristan	2013
Bosna-Hersek	2016	Monako	2013
Bulgaristan	2011	Norveç	2011
Ermenistan	2015	Polonya	2017
Finlandiya	2018	Portekiz	2011
Fransa	2011	Romanya	2013
Gürcistan	2016	San Marino	2017
Hırvatistan	2011	Sırbistan	2012
İspanya	2011	Slovak Cumhuriyeti	2014
İsveç	2020	Slovenya	2011
İsviçre	2013	Türkiye	2018
İtalya	2011	Ukrayna	2021
Karadağ	2011	Vatikan	2018
Kıbrıs	2011	Yunanistan	2011
Kuzey Makedonya Cumhuriyeti	2022		

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmı Anlaşma (EPA)'ya başvuru için aşağıdaki adımlar izlenmektedir (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023):

a. Avrupa Konseyi üye devletleri veya Avrupa Kültür Anlaşması tarafları olan herhangi bir ülke, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne hitaben yazılan bir bildiri ile EPA'ya katılabilmektedir. EPA sekreteryası tarafından talep üzerine standart bir bildiri mektubu sağlanabilmektedir. EPA'ya üyelik, yıllık katkının ödenmesiyle etkin hale gelmektedir. Avrupa Konseyi üyesi olmayan devletler, EPA üye devletlerinin temsilcileriyle sınırlı olan Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından yapılan bir davet üzerine EPA'ya katılabilmektedir.

b. EPA Gözlemci Statüsü, herhangi bir finansal katkı olmaksızın en fazla bir yıl boyunca talep edilebilmektedir. Bu statüyü verme kararı, EPA

Yönetim Kurulu tarafından alınmaktadır. EPA sekreteryası tarafından talep üzerine standart bir başvuru mektubu sağlanabilmektedir.

Kültürel rotalar, Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPA) tarafından değerlendirilmekte olup aşağıda yer alan kriterleri taşıma durumlarına göre onaylanmaktadır (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about>, Erişim Tarihi: 11.2023):

- Avrupa değerlerini temsil eden ve **en az üç** Avrupa ülkesinde ortak olan bir **tema** içermelidir.
- Uluslararası ve çok disiplinli **bilimsel araştırmaların konusu** olmalıdır.
- Avrupa'nın belleğini, tarihini ve mirasını güçlendirmeli ve günümüzdeki **çeşitliliğin** yorumuna katkıda bulunmalıdır.
- Gençler için **kültürel ve eğitimsel değişimleri** desteklemelidir.
- Kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişim alanında **örnek ve yenilikçi projeler** geliştirmelidir.
- **Farklı gruplara** yönelik turistik ürünler ve hizmetler geliştirmelidir.

Değerlendirme kriterlerini karşılayan rotaların, Avrupa Konseyi'ne başvurması sonucu kabul alarak sertifikasyon süreci başlamakta olup her yıl Avrupa Konseyi'nin sertifikasyon başvurularını analiz etmek ve sertifikalı rotaların düzenli olarak üç yıllık değerlendirmesini yapmak amacıyla bağımsız uzmanların seçilerek sunulan bilgiler ile beraber belirlenen standartlara uygunluğu değerlendirilmektedir (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about>, Erişim Tarihi: 11.2023).

Aday rotaya ilişkin hazırlanan bağımsız uzman raporunun içeriğinde yer alan başlıklar aşağıda yer almaktadır (Council of Europe, 2023).

- **Yönetici özeti:** Uzman tarafından değerlendirmenin nasıl ve neleri dikkate alınarak yapıldığına ilişkin genel çerçevelerin ortaya konulduğu bölümdür. Bu bölümde Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından 2013 yılında kabul edilen 67 Sayılı Kararda belirtilen Tema Uygunluk Kriterleri Listesi, Öncelikli Eylem Alanları Listesi ve Ağ Kriterleri Listesi'nin varlığına dair sonuçlar ortaya konulmaktadır.
- **Giriş:** Bu bölümde rotanın önemi, temsil edildiği bölge sayısı, eylem planı ve örgütlenme modeline dair genel bilgilendirmeler yer almaktadır.
- **Ana bölüm değerlendirmesi:** Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır: Temanın tanımlandığı ve tarihi ve kültürel boyuttan ele alındığı

Kültürel Rota Teması başlığı, araştırma ve geliştirmede işbirliği, hafıza, tarih ve Avrupa mirasını sağlama, genç Avrupalılar arasında kültürel ve eğitimsel değişimler, çağdaş kültürel ve sanatsal uygulama ile kültürel turizm ve sürdürülebilir kültürel kalkınma açısından rotanın ele alındığı *Eylem Alanları* başlığı, ağın yasal yapısı, finansal durumu, üye tipolojisi ve ülke ağının mevcut bileşimi, üç yıl içinde gelinecek ağın gelişim stratejisi gibi konuların yer aldığı *Kültürel Rota Ağı* başlığı ve son olarak ağ tarafından geliştirilen iletişim araçlarının mevcut durumunun yer aldığı *İletişim Araçları* başlığı.

- *Sonuç ve öneriler:* Bu bölümde uzman heyeti tarafından değerlendirmeye dair nihai kararın belirtildiği ve adaya yönelik önerilerin sunulduğu görülmektedir.
- *Kaynakça listesi:* Aday tarafından uzman heyetine sunulan her bir belge, kaynak olarak gösterilmektedir.
- *Ekler listesi:* Alan ziyareti sırasında tutulan notlar, yüz yüze ya da çevrimiçi yapılan görüşme tutanakları ve kriter kontrol listesinin yer aldığı bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 9: Uzman raporu içeriği (Council of Europe, 2023'tan düzenlenmiştir.)

Bölüm adı	Ele alınan veri
Yönetici özeti	Tema Uygunluk Kriterleri Listesi Öncelikli Eylem Alanları Listesi Ağ Kriterleri Listesi
Giriş	Rotanın önemi Rotanın temsil edildiği bölge sayısı Eylem planı Örgütlenme modeli
Ana bölüm değerlendirilmesi	Kültürel rota teması <i>Temanın tanımı ve tarihi/kültürel boyutu</i> Eylem alanları <i>Araştırma ve geliştirmede iş birliği, hafıza, tarih ve Avrupa mirasını sağlama, Genç Avrupalılar arasında kültürel ve eğitimsel değişimler, Çağdaş kültürel ve sanatsal uygulamalar</i> <i>Kültürel turizme ve sürdürülebilir kültürel kalkınmaya katkısı</i> Kültürel rota ağı <i>Ağın yasal yapısı</i> <i>Finansal durumu</i> <i>Üye tipolojisi</i> <i>Ülke ağının mevcut bileşimi</i> <i>Üç yıl içindeki gelişim stratejisi</i> İletişim araçları <i>Grafikler, iletişim materyalleri, logo, iletişim kanalları, tabelalar, haritalar vb.</i>
Sonuç ve öneriler	Nihai kararın ilanı Rotaya dair öneriler
Kaynakça listesi	Adayın hazırlayarak sunduğu her türlü belge
Ekler listesi	Alan ziyareti sırasında tutulan notlar Yüz yüze ya da çevrimiçi yapılan görüşme tutanakları Kriter kontrol listesi

Uzman raporunun içeriğine bakıldığında listenin, *Kültürel Rota Teması*, araştırma ve geliştirmede işbirliği, hafıza, tarih ve Avrupa mirasını sağlama, genç Avrupalılar arasında kültürel ve eğitimsel değişimler, çağdaş kültürel ve sanatsal uygulama ile kültürel turizm ve sürdürülebilir kültürel kalkınma açısından rotanın ele alındığı *Eylem Alanları*, ağın yasal yapısı, finansal durumu, üye tipolojisi ve ülke ağının mevcut bileşimi, üç yıl içinde gelinecek ağın gelişim stratejisi gibi konuların yer aldığı *Kültürel Rota Ağı* ve ağ tarafından geliştirilen iletişim araçlarının mevcut durumunun yer

aldığı *İletişim Araçları* adlı dört ana başlıkta hazırlandığı görülmektedir. Değerlendirme tablosu, adaylardan veya üyelerden gelen cevaplarla ya da yapılan gözlemler ile “evet” ve “hayır” şeklinde doldurulmakta olup bir puanlama sisteminin devreye girdiği görülmektedir.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı, kültürler arası diyalog için bir platform olarak işlev görmekte olup doğal ve kültürel mirası kültürel, sosyal ve yerel kalkınmanın birer kaynağı olarak koruma ve zenginleştirme amacını taşımaktadır.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nın üye ülkelere görsellik, yeni hedef grupları, market tanıtımı, turizm teklifleri, network iş birlikleri, fon oluşturma, yeni verilerin hazırlanması gibi pek çok konuda fayda sağladığı görülmüştür.

Avrupa Kültürel Rotalar Programı'nın başvuran ülkelere daha geniş kapsamda sağladığı avantajlar aşağıda yer almaktadır:

- Ortak tema etrafında birleşen ülkeler arasında sinerjinin oluşması ve buna bağlı olarak;
 - *Turizm teklifleri,*
 - *Karşılıklı öğrenme ve deneyim ve uzmanlık alışverişi,*
 - *Temayla ilgili konuların ortak araştırılması, incelenmesi ve tartışılması,*
 - *İş birliği projeleri ve ortak girişimler.*
- Ortak bir imaj, marka bilinci oluşturma ve tanıtım: Farklı ülkelerden bölgeler ve siteler arasında ortak pazarlama stratejileri sağlanmaktadır.
- Avrupa Konseyi logosu ve markası aracılığıyla itibar ve marka tanıma etkisi.
- Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü'nün desteği, halihazırda mevcut kültürel rotalarla ağ oluşturma ve değişim, ortak pazarlama ve tanıtım faaliyetleri.
- Rotalar için ücretsiz dijital pazarlama araçları: Avrupa Kültürel Rotaları'nın resmi web sitesi ve diğer sosyal medya platformları.
- Temayla ilgili kültürel mirasın henüz aktifleştirilmediği bölgelerde, takdir ve farkındalığın artması ve yeni fırsatlar ortaya çıkması.
- Büyük ulusötesi ağ fırsatları.
- Kültürel mirasın reforme edilmesiyle ilgili yenilikçi ve bütünleştirici turizm teklifleri ve ürünler geliştirme potansiyelinin artması.

- Kültürel rota dahilindeki ortak faaliyetlerin ve girişimlerin (eğitim, gençlik değişimi, turizm odaklı diğer faaliyetler) hazırlanması.
- Yeni pazarlara (diğer ülkelerde) ulaşarak turizm profili çeşitlendirme ve turist sayısını artırma fırsatının (turizmin işlevsel ve mekânsal genişlemesi) elde edilmesi.
- Daha kapsamlı bir yaklaşım- tekliflerin ve ürünlerin geliştirilmesinde ve aynı zamanda rotanın geliştirilmesinde-kullanılmayan veya çok az kullanılan alanların ve kaynakların sermayeleştirilmesine izin verilmesi ile potansiyel olarak yeni ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesi ve yerel nüfusun yaşam kalitesini iyileştirilmesinin sağlanması.

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programının kültürel turizmin gelişiminde ve sürdürülebilir kalkınmada sorumluluk bilinciyle hareket etmekte olup tabloda yer alan konularda önemli rol oynamaktadır (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023).

Tablo 10: Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programının önemli rol oynadığı konular (Cultural Routes of the Council of Europe, 2023'tan düzenlenmiştir.)

Rolü	Değeri
Sürdürülebilir kalkınma	Daha iyi eğitim ve öğrenim fırsatları yaratma, iklim değişikliği ile mücadele etme, sorumlu tüketim ve üretimi teşvik etme, ve Avrupa genelinde daha sürdürülebilir topluluklar inşa etme
Kümelene oluşturma ve geliştirme	Yerel, bölgesel, ulusal ve Avrupa düzeyinde kültürel operatörler, turizm hizmet sağlayıcıları, araştırma kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kamu otoritelerini içeren bir kümelene geliştirme stratejisi oluşturma
Topluluk katılımını sağlama	Güçlü yerel ekosistemler oluşturarak ortakların aktif bir şekilde gerçek kültürel deneyimler sağlamlarına ve geliştirmelerine olanak tanıyarak topluluk katılımını teşvik etme
Kapasite oluşturma ve bilgi transferi sağlama	Eğitim ve Avrupa üniversite ağlarını kullanma
Turizm teklifinin çeşitlendirilmesi	Yeni turistik ürünlerin uygulanması, uzak bölgeler için ek görünürlük oluşturulması ve turizm sezonun uzatılması gibi adımlar atma
Kültürel yaratıcılığı ve girişimciliği teşvik etme	Çekim gücünü artırma
Kültürel turizmin ekonomik potansiyelini ortaya çıkarma	Ekonomik faaliyetler arasında Avrupa'da üçüncü sırada kültürel turizmin yer alması Turizm mal ve hizmetleri Avrupa'nın gayri safi yurtiçi hasılasının %10'unu oluşturması Yerel istihdamın %12'si turizm hizmetleri ile bağlantılı olması

2.2.2. Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda Yer Alan Temalar

2023 yılı itibariyle Avrupa Konseyi Kültürel Rotalarında Avrupa'nın hafızasını, tarihini ve mirasını yansıtan çok farklı tema ile günümüz Avrupa'sının çeşitliliğini yorumlamaya katkı sunan toplam 48 rota bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'ndaki rotalar, tarih ve uygarlıklar, sanat ve mimari, dini miras ve peyzaj ve el sanatları olmak üzere dört kategoride ele alınan rotalara ilişkin detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 11: Kategorilerine göre Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programında yer alan rotalar (Council of Europe, 2023'tan düzenlenmiştir.)

Rota üst kategorisi	Rota adı
Tarih ve uygarlıklara dair rotalar	Hansa Yolu (1991)
	Viking Rotaları (1993)
	El legado andalusí Rotaları (1997)
	Fenikeliler Rotası (2003)
	VIA REGIA (2005)
	Prehistorik Kaya Sanatı Yolları (2010)
	Avrupa Megalitik Kültür Rotası* (2013)
	Via Habsburg (2014)
	Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası (2015)
	İmparator V. Charles'ın Avrupa Rotası (2015)
	Napoleon Destinasyonları (2015)
	Via Charlemagne (2018)
	Demir Perde Yolu* (2019)
	Avrupa Kurtuluş Rotası (2019)
	Aeneas Rotası* (2021)
	Demir Çağı Tuna Rotası (2021)

Sanat ve mimariye dair rotalar	Avrupa Mozart Yolları (2004)
	TRANSROMANICA - Avrupa Romanesk Mirası Rotaları (2007)
	Avrupa Mezarlıklar Rotası (2010)
	Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası* (2010)
	ATRIUM - 20. Yüzyıl Avrupa Kent Belleğinde Totaliter Rejimlerin Mimarisi (2014)
	Réseau Art Nouveau Ağı (2014)
	Robert Louis Stevenson'ın İzinde (2015)
	Büyük Bölgenin Surlu Şehirleri (2016)
	Empresyonizm Rotaları (2018)
	Avrupa Endüstri Mirası Rotası* (2019)
	Le Corbusier Destinasyonları: Mimari Gezintiler (2019)
	Avrupa Tarihi Bahçeler Rotası (2020)
	Alvar Aalto Rotası-20. Yüzyıl Mimarlık ve Tasarımı (2021)
	Avrupa d'Artagnan Rotası (2021)
	Avrupa Masal Rotası (2022)
Kadın Yazarlar Rotası (2022)	
Dini mirasa dair rotalar	Santiago de Compostela Hac Rotası (1987)
	Via Francigena (1994)
	Avrupa Yahudi Mirası Rotası* (2004)
	Saint Martin of Tours Rotası (2005)
	Cluniac Siteleri Avrupa'da (2005)
	Avrupa Sistin Tarikat Manastırları Rotası (2010)
	Saint Olav Yolları Rotası (2010)
	Huguenot ve Waldensian İzi(2013)
	Reformasyon Rotaları (2019)
	Via Romea Germanica (2020)
Cyril ve Methodius Rotası (2021)	
Peyzaj ve el sanatlarına dair rotalar	Pyrenean Demir Rotası (2003)
	Zeytin Ağacı Rotası* (2005)
	Iter Vitis Rotası (2009)
	Avrupa Seramik Rotası* (2012)
	Tarihi Kafeler Rotası* (2022)

*: Türkiye'nin temsil edildiği rotalar

3. Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda Türkiye

4 Kasım 2019 tarihli ve 30938 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı, "Kültür ve Sanat" başlıklı 2.3.9. bölümünün 630.6. maddesi kapsamında kültürel rotaların geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Programın ana noktaları şu şekildedir (Resmî Gazete, 2019):

"Politika/Tedbir: Arkeoloji, edebiyat, tarih, doğa gibi temalarda özellikle UNESCO tarafından korunan alanları içeren tematik kültürel rotalar geliştirilecek ve tanıtılacaktır.

Sorumlu/İş birliği Yapacak Kuruluşlar: Kültür ve Turizm Bakanlığı (sorumlu); Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, yerel yönetimler.

Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler: Arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat konulu bir tematik kültür rotası belirlenecek ve tanıtımı sağlanacaktır."

Türkiye'de kültürel miras ve turizm konusunda en üst yönetim organı Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak belirlenmiştir. Kültürel mirasın korunması ve yönetilmesi için gerekli adımların 2863 sayılı Kültürel ve Doğal Varlıkların Korunması Hakkında Kanun temel alınmaktadır.

Ulusal olarak kültürel mirasın korunması konusunda hazırlanan yasal mevzuat, politika ve eylem planlarının yanı sıra Türkiye, kültürel ve doğal mirasın korunmasıyla ilgili çoğu uluslararası anlaşma ve sözleşmeyi onaylamıştır. Türkiye'nin bu konuyla ilgili imzalamış olduğu en önemli sözleşmelere bakıldığında;

- UNESCO 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi,
- UNESCO 2003 Maddi Olmayan Kültürel Mirasın Korunması için Sözleşmesi,
- UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi
- Avrupa Konseyi Avrupa Peyzaj Sözleşmesi,
- Avrupa Konseyi Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi,
- Avrupa Konseyi Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2020).

Türkiye'deki kültürel rotalar ile ilgili yasal mevzuata ve politikalara bakıldığında 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı'nda, Türkiye'deki kültürel rotaların geliştirilmesinin vurgulandığı görülmektedir.

Türkiye'nin 2023 Turizm Stratejisi'ne bakıldığında Turizm Gelişim Koridorları başlığı altında Zeytin Koridoru, Kış Koridoru, İnanç Turizmi Koridoru, İpek Yolu Turizm Koridoru, Batı Karadeniz Koridoru, Yayla Koridoru, Trakya Kültür Koridoru gibi kültürel varlıkları ve maddi olmayan mirası zengin olan pek bilinmeyen bölgelerin tanıtımına vurgu yaparak turizm araçlarını çeşitlendirmenin yanı sıra sağlık, termal, gastronomi, şarap ve ekoturizmi geliştirmeye turizm rotalarının oluşturulacağı ve turizmde ihtisaslaşan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yarışan marka turizm bölgelerinin tespitinin yapılarak bu alanların Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edileceğine dair bir eylem planının yer aldığı görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

15 Ocak 2018 tarihinde Avrupa Konseyi Kültürel Yollar Genişletilmiş Kısmi Anlaşması'nın bir üye devleti olan Türkiye, 2023 yılı itibariyle toplam dokuz adet rotanın bir parçası olarak Kültürel Rotalar Programı'nda yer almaktadır. Türkiye'nin yer aldığı rotalar aşağıda sıralanmaktadır (URL: <https://www.coe.int/>, Erişim Tarihi: 2023):

- Avrupa Yahudi Mirası Rotası
- Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası
- Avrupa Megalitik Kültür Rotası
- Demir Perde İzi – Eurovelo 13
- Tarihi Kafeler Rotası
- Zeytin Ağacı Rotaları
- Avrupa Seramik Rotası
- Avrupa Endüstri Mirası Rotası
- Aeneas Rotası

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda Türkiye'nin yer aldığı rotalara bakıldığında tarih ve uygarlık (3), dini inanç (1), sanat ve mimarlık (2), peyzaj ve el sanatları (3) tema kategorilerinin hepsinde temsil edildiği görülmektedir.

3.1. Avrupa Yahudi Mirası Rotası ve Türkiye

Avrupa Yahudi Mirası Rotası, Avrupa Yahudi Kültür ve Mirasını Koruma ve Teşvik Derneği tarafından geliştirilen bir rota olup 2004 yılından bu yana Kültürel Yollar programının bir üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Rotanın ana hedefi ise kültürel turizm aracılığıyla Yahudi mirasının korunması olarak belirtilmektedir. Yahudiler, Avrupa medeniyetinde önemli bir yer tutmakta olup bugüne kadar benzersiz ve kalıcı katkılarda bulunmuştur. Arkeolojik siteler, tarihi sinagoglar ve mezarlıklar, ritüel banyolar, Yahudi mahalleleri, anıtlar gibi önemli eserlerle birlikte Yahudi yaşamının incelenmesine adanmış birçok arşiv ve kütüphane, özel müzelerin de yer aldığı bu rota, Yahudiliğin geçirdiği serüveni anlamının yanı sıra Yahudi halkının Avrupa tarihinde oynadığı temel rolün tanınmasını teşvik etmektedir. Rotalar, mahalleden şehre, bölgeden ülkeye ve hatta trans ulusal bir boyuta kadar çeşitli ölçeklerde değişmekte

olup Avrupa kıtasının neredeyse tamamını kapsayan bu rotalar aracılığıyla Yahudilerin yüzyıllık tarihi anlatılmaktadır. 2023 yılı itibarıyla 24 ülkenin yer aldığı rotada, ulusal, bölgesel ve trans ulusal ölçekte tanımlanabilecek pek çok miras unsurunun olduğu görülmektedir (Borrione, 2019).

Harita 1. Avrupa Yahudi Mirası Rotası'nda temsil edilen ülkeler

(<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 12: Avrupa Yahudi Mirası Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Avrupa Yahudi Mirası Rotası
Organizasyon	Avrupa Yahudi Kültür ve Mirasını Koruma ve Teşvik Derneği
Programa dahil edildiği tarih	2004
Rota hedefi	Kültürel turizm aracılığıyla Yahudi mirasının korunması
Rota tipi	Ulusal, bölgesel, trans ulusal
Yer alan ülkeler	Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, İsrail, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Polonya, Portekiz, Moldova, Romanya, Slovakya, İspanya, Türkiye, Birleşik Krallık, Ukrayna

Türkiye, İzmir'de yer alan Yahudi mirasına ait unsurlar ile bölgesel rota kategorisinde değerlendirilerek bu rotaya dahil edilmiştir. Türkiye'deki Yahudilerin tarihine bakıldığında Yahudi mirasının 2400 yıllık bir dönemi kapsadığı görülmekte ve Anadolu'nun pek çok noktasında Yahudilere dair izler olduğu ifade edilmektedir. Özellikle İspanya'dan sürülen birçok İspanyol ve Portekizli Yahudi'nin 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu tarafından hoşgörülle karşılandıkları bilinmektedir (Borrione, 2019).

Türkiye'nin rotada temsil edildiği bölge olan İzmir'deki Yahudi yaşamına dair kanıtlar, Helenistik ve Roma dönemlerine kadar gitmektedir. 16. yüzyıla özgü Sefarad mimari tarzında inşa edilmiş olağandışı bir sinagog kümesine sahip olan İzmir'de Sardes ve Efes Sinagogları gibi arkeolojik buluntular, o dönemde Smyrna olarak bilinen kıyı şehrinde yaşayan bir Yahudi topluluğuna işaret etmektedir. İzmir'de yer alan ve dünyada eşi benzeri olmayan dokuz adet sinagogdan oluşan bu tarihi sinagog kompleksinin İspanya ve Portekiz'den sürülen Yahudiler tarafından inşa edildiği belirtilmektedir (URL: <https://jewishheritage.org/the-izmir-route-of-jewish-heritage>, Erişim Tarihi: 2023).

3.2. Zeytin Ağacı Rotaları ve Türkiye

Zeytin, birçok Avrupa ülkesinde tarihsel, kültürel ve miras açısından büyük bir önem arz etmekte olup gençler için kültürel ve eğitimsel değişimler, yenilikçi faaliyetler ve kültürel turizm ürünlerinin geliştirilmesi için mükemmel bir temel sağlamaktadır. Literatürde zeytin ağacının Akdeniz Havzası'nı peyzaj açısından şekillendiren ve yapılandıran, aynı zamanda Avrupa değerlerinin bir miras işaretleyicisi ve Akdeniz halklarının birleştirici ve kimlik unsuru olarak kilit rol oynadığına dair çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Gravari-Barbas, 2020). Mitolojik ve kutsal bir ağaç olarak ritüel ve gelenekleriyle ilişkilendirilmiş olup yaşam tarzlarını etkileyerek özel bir antik medeniyet yaratmıştır. Bu ağaç ile insan medeniyeti arasındaki ilişki, Akdeniz halklarının günlük alışkanlıklarına dair son derece zengin ve canlı bir kültürel miras ortaya çıkarmıştır. Gastronomiden sanata bu bölgelerin sosyal gelişimi büyük ölçüde zeytin ağacı tarafından şekillendirilmiştir. Güney Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerinden, Balkanlar'dan Yunanistan'ın Peloponez bölgesine ve Fas'ın Meknes bölgesine kadar uzanmaktadır.

2005 yılında Zeytin Ağacı Rotaları Kültürel Vakfı organizatörlüğünde Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'na katılmaya hak kazanan Zeytin Ağacı Rotaları, tarihsel ve kültürel açıdan gençler için kültürel ve eğitimsel değişimlerin yaşanmasına, yenilikçi faaliyetlerin ve kültürel turizm ürünlerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Harita 2. Zeytin Ağacı Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 13: Zeytin Ağaçları Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Zeytin Ağaçları Rotası
Organizasyon	Zeytin Ağacı Rotaları Kültürel Vakfı
Programa dahil edildiği tarih	2005
Rota hedefi	Zeytin ağacının sembolizmini ve somut ve soyut kültürel mirasını tanıtmaya
Rota tipi	Ulusal, bölgesel, trans ulusal
Yer alan ülkeler	Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Karadağ, Fas, Portekiz, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, Tunus, Türkiye

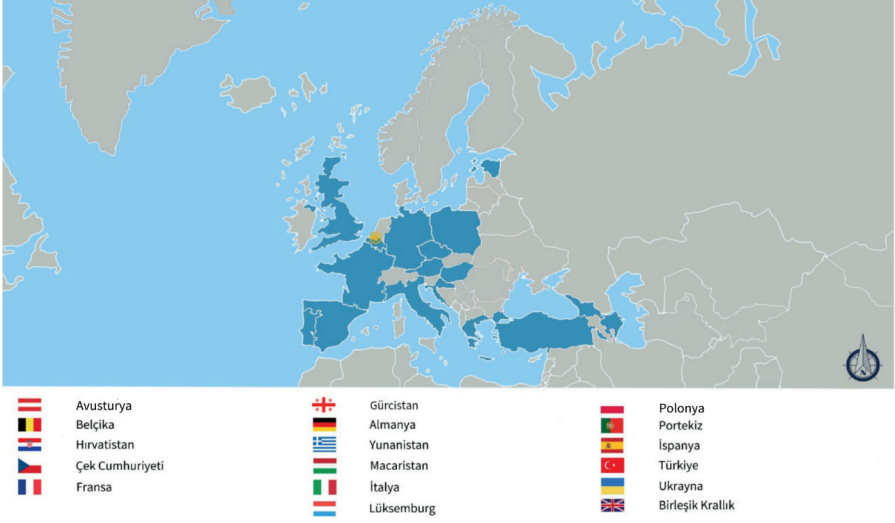
Dünyanın en büyük beş zeytin ve zeytinyağı üreticisi arasında yer alan Türkiye'de zeytin üretimi, Ege, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu bölgelerinde gerçekleştirilmektedir. Zeytin ağaçlarının yüzde yetmişini Türkiye'nin Ege kıyısında bulmakta olup ana zeytin üretim alanlarının Karadeniz'den Ege bölgesine, Akdeniz'e ve doğuda Anadolu'nun içine kadar uzandığı görülmektedir. Ayvalık, Akhisar, Mudanya, Edremit Körfezi, Orhangazi, İznik, Gemlik ve Yalova'da önemli derece üretimin yapıldığı zeytinin dünya genelinde yaklaşık 700 çeşidinin olduğu sadece elli ile seksen farklı çeşidinin

Türkiye'de yetiştirildiği bilinmektedir (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree>, Erişim Tarihi: 2023). Zeytin Ağacı Rotaları'nda Türkiye, Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan zeytinlikler ile temsil edilmektedir.

3.3. Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası ve Türkiye

Avrupa'daki termal kültür mirasını değerlendirmeyi ve korumayı amaçlayan ve AB Kültür 2000 Programı tarafından finanse edilen “Thermae Europae” adlı üç yıllık iş birliği projesinin bir sonucu olarak 2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından onaylanan Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası, Avrupa'nın termal kültür mirasının değerini, benzersizliğini ve çeşitliliğini, aynı zamanda kıtanın tarihine ve kimliğine olan katkısını kabul ederek korunmasını ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Termal kaynakları ve sonucunda ortaya çıkan kültürel kimlikleri ile bağlantılı olan ve antik çağlardan beri iyileşme ve rekreasyon amacıyla kullanılan bir veya daha fazla mineral su kaynağı bulunan çeşitli Avrupa kasaba ve bölgelerini bir araya getirmektedir. 2023 yılı itibariyle 18 Avrupa ülkesinde toplam 48 farklı paydaşı bir araya getiren bu rota, Belçika'da 2009 yılında kurulan ve merkezi Spa'da bulunan Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Birliği (EHTTA) tarafından yönetilmektedir. Kurucu üyelerinin Acqui Terme (İtalya), Bath (Birleşik Krallık), Ourense (İspanya), Salsomaggiore Terme (İtalya), Spa (Belçika) ve Vichy (Fransa) olduğu bu rotada yer alan ülkelerin ise Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Polonya, Portekiz, İspanya, Türkiye ve Birleşik Krallık olduğu görülmektedir (Farinha, 2022).

Avrupa'nın tarihini ve mirasını anlatan bir örnek olarak günümüz Avrupa'sının çeşitliliğinin yorumlanmasına anlamlı bir katkı sağlayan Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası, termal geleneğinin ve mirasının yer aldığı kasabaları bir araya getirerek bu bölgelerin kalkınmalarını teşvik etmenin yanı sıra kültürel miraslarının korunmasını, tanıtılmasını ve geliştirilmelerini amaçlamaktadır.

Harita 3. Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 14: Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası
Organizasyon	Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Birliği (EHTTA)
Programa dahil edildiği tarih	2010
Rota hedefi	Termal geleneğinin ve mirasının yer aldığı kasabaları bir araya getirerek bu bölgelerin kalkınmalarını teşvik etmenin yanı sıra kültürel miraslarının korunmasını, tanıtılmasını ve geliştirilmelerini sağlamak
Rota tipi	Ulusal, bölgesel, trans ulusal
Yer alan ülkeler	Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Polonya, Portekiz, İspanya, Türkiye ve Birleşik Krallık

Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası'nda Türkiye, termal turizmin başkenti olarak adlandırılan ve kültür, doğa ve gastronominin önemli bir merkezi olarak 5000 yılı aşan bir geçmişi ile Afyonkarahisar şehri ile temsil edilmektedir. Hititler, Frigyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok imparatorluğa ev sahipliği yapmış olan Afyonkarahisar'da termal alanların, Ömer-Gecek, Hüdai, Heybeli ve Gazlıgöl olmak üzere dört ana bölgede şekillendiği görülmektedir (URL: <https://historicthermaltowns.eu/portfolio/afyon-turkey/>, Erişim Tarihi: 2023).

3.4. Avrupa Seramik Rotası ve Türkiye

Uluslararası Avrupa Seramik Rotası Derneği organizatörlüğünde 2012 yılında Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı kapsamında sertifika almaya hak kazanan Avrupa Seramik Rotası, seramiğin somut ve soyut kültürel mirasını tanıtarak seramik üretimi ile ilişkili toplulukların geleneklerini, sosyal ve kültürel tutumlarını sunmayı ve seramik el sanatlarıyla ilişkili çeşitli eserleri sergilemeyi, yorumlamayı ve tanıtımı amaçlamaktadır. Seramiğe dair girişimleri gerçekleştirmek amacıyla seramikle bağlantılı kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamak, seramik kültürü ve geleneğinin yanı sıra rotaya dahil olan bölgelerdeki çalışmaları teşvik etmek, üniversiteler ve araştırma merkezleri ile işbirliği sağlamak, genç Avrupa vatandaşları için kültürel ve eğitimsel değişimleri teşvik etmek, kültürel ve turistik nitelikleri artırma, seramik ticarileştirmesini teşvik etmek, yerel toplulukların ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunmak, sürdürülebilir ve etik turizmin geliştirilmesini sağlamak gibi hedeflere odaklanan rotanın 2023 yılı itibariyle üye ülkeleri Avusturya, Azerbaycan, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, İspanya, Türkiye olarak karşımıza çıkmaktadır (Konach, 2022).

Harita 4. Avrupa Seramik Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 15: Avrupa Seramik Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Avrupa Seramik Rotası
Organizasyon	Uluslararası Avrupa Seramik Rotası Derneği
Programa dahil edildiği tarih	2012
Rota hedefi	Seramiğin somut ve soyut kültürel mirasını tanıtarak seramik üretimi ile ilişkili toplulukların geleneklerini, sosyal ve kültürel tutumlarını sunmayı ve seramik el sanatlarıyla ilişkili çeşitli eserleri sergilemeyi, yorumlamayı ve tanıtımını sağlamak
Rota tipi	Ulusal ve bölgesel
Yer alan ülkeler	Avusturya, Azerbaycan, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, İspanya, Türkiye

Türkiye, Avrupa Seramik Rotası'nda Türkiye'deki ve dünyadaki birçok müzenin en iyi koleksiyonlarının bir parçası olarak ön plana çıkan İznik Vakfı ile binlerce yıl öncesine dayanan seramik ve çömlekçilik geleneği ile ünlü Avanos kasabası ile temsil edilmektedir.

15. ve 16. yüzyıllarda İznik'te üretilen seramik çiniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve sanatsal zirvesini temsil etmenin yanı sıra günümüzde pek çok cami ve sarayın duvarlarını süslemektedir. Çini yapımının geleneksel sanatını canlandırmak amacıyla harekete geçen İznik Vakfı tarafından yapılan araştırmalar sonucunda yeniden keşfedilen seramik çiniler, geleneksel yöntemler kullanılarak günümüzde üretilmeye başlanmıştır. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve TÜBİTAK gibi kurumlar tarafından konuyla ilgili başarılı araştırmalar ve incelemeler, Türkiye içinde ve dışında büyük yankı uyandırmıştır (URL: <https://www.europeanrouteofceramics.eu/about-us/#members>, Erişim Tarihi: 2023).

1985 yılından bu yana UNESCO Dünya Mirası olarak belirlenmiş olan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Peri Bacalarının bir parçası olarak Kapadokya bölgesinde yer alan Avanos'taki çömlek ve seramik geleneği nesiller boyunca aktarılmış olup usta zanaatkarların günümüzde geleneksel teknikleri kullanarak güzel ve karmaşık çömlek ve seramik eserler üretmeye devam ettikleri görülmektedir. Etkileyici çevre ve kültürel çeşitlilik, bu sanatsal gelenekleri özellikle Avanos'ta besleyen ve koruyan bir rol oynamıştır (URL: <https://www.europeanrouteofceramics.eu/about-us/#members>, Erişim Tarihi: 2023).

3.5. Avrupa Megalitik Kültür Rotası ve Türkiye

Megalitik Rotalar Derneği organizatörlüğünde 2013 yılında Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı sertifikası alan Avrupa Megalitik Kültür Rotası, Avrupa'nın en eski anıtlarını birbirine bağlayarak çevresindeki peyzajın çok yönlü özelliklerini vurgulamaktadır. "Büyük taşlar" anlamına gelen megalitler, prehistorik topluluklar tarafından anıtlar, gömü yerleri ve mabetler inşa etmek için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Temanın açıklanması sadece taş anıtlarla sınırlı kalmamakla birlikte, aynı zamanda bu anıtların yorumlanması, çevreleri ve onların mirası, bir dizi efsane ve mitte ifadesini bulan bir şekilde kapsamaktadır. Megalitik anıtlar yerleşim sistemlerinin kökenini simgeleyerek çağdaş medeniyetin temelini oluşturan toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişiklikleri içermektedir. Avrupa genelinde megalitik anıtların kökeni ile kültürel peyzajın erken tarihleri arasında sıkı bir bağlantı olduğu düşüncesinden hareketle ikisinin de aynı zamanda başladığı

ve insan topluluklarının doğayı evcilleştirmek ve doğal çevreyi şekillendirmek için attığı ilk adımları sembolize ettiği düşünülmektedir. Ortak bir dünya görüşüne ve paylaşılan inançlara, aynı topluluğun tüm üyeleri arasında birlikte bir inanç ve ibadet birliğine dayanan yaygın bir uygulama olarak megalitik inşası, sadece tarih boyunca değil günümüzde de farklı Avrupa bölgelerinde bu prehistorik kültürel mirası devralan yerel topluluklar için kimlik oluşturan önemli unsurlar olarak kabul görmektedir (Trützscher, 2022).

Harita 5. Avrupa Megalitik Kültür Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 16: Avrupa Megalitik Kültür Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Avrupa Megalitik Kültür Rotası
Organizasyon	Megalitik Rotalar Derneği
Programa dahil edildiği tarih	2013
Rota hedefi	Megalitik anıtların korunması ve tanıtılmasını sağlamak
Rota tipi	Ulusal ve bölgesel
Yer alan ülkeler	Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Portekiz, Türkiye

Şanlıurfa Turizmi Geliştirme A.Ş. öncülüğünde, insanlık tarihinin en eski tapınağı olduğu keşfedilen ve şehircilik tarihi bakımından önem arz eden Göbeklitepe'nin 2022 yılında Avrupa Megalitik Kültür Rotası'na dahil edilmesiyle Türkiye, bu rotada temsil edilme hakkına sahip olmuştur.

3.6. Avrupa Endüstri Mirası Rotası ve Türkiye

2019 yılında Avrupa Endüstri Mirası (ERIH) Derneği öncülüğünde sertifika almaya hak kazanan Avrupa Endüstri Mirası Rotası, endüstri mirası açısından olağanüstü tarihsel öneme sahip olan “*çapa noktaları (anchor point)*” olarak adlandırılan bölgelerden oluşan ana bir rota içermektedir. Kültürel turizm alanında iyi uygulama örnekleri oluşturarak endüstri mirasının korunması ve tanıtılması amacıyla ortaya konulan bu rota, endüstri tarihini ve mirasını sergileyen bölgeleri, kasabaları ve siteleri tanıtmayı ve turistik cazibe merkezleri olarak pazarlamayı hedeflemektedir. Dünya Mirası Listesi'nde yer alan örneklerin de bulunduğu Avrupa Endüstri Mirası Rotası, bu örnekler arasındaki ortak bağlantıyı temsil etmekte olup eski üretim tesislerinden endüstri peyzajı parklarına ve etkileşimli teknoloji müzelerine kadar birçok farklı türdeki endüstri mirasını ifade etmektedir. Avrupa'daki endüstri mirası alanlarının turizm bilgi ağı olarak bu rotada, 47 ülkede tarihi, siyasi ve coğrafi öneme sahip olan tüm endüstri dallarından yaklaşık 2000'den fazla destinasyon temsil edilmektedir. Endüstri Mirası Rotası'ndaki veri tabanında yer alan her bir destinasyon, endüstriyel sektörler göre yapılandırılmış bir veya birden fazla *Tematik Rotaya* dahil edilmiştir. 44 adet alt kategorisiyle toplamda 16 adet tematik rota (*enerji uygulamaları, kimya, iletişim, konut, endüstriyel mimari, endüstriyel alanlar, endüstri ve savaş, demir ve çelik, madencilik, kâğıt, üretim ve imalat, tuz, hizmet ve eğlence endüstrisi, tekstil, ulaşım ve su*), Avrupa endüstriyel tarihi ile ilgili belirli sorulara odaklanmakta ve tüm Avrupa'daki radikal olarak farklı endüstriyel anıtlar arasındaki potansiyel bağlantıları ortaya çıkarmaktadır. 2023 yılı itibarıyla Avrupa Endüstri Mirası Rotası'nda yer alan ülkelerin Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Letonya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Ukrayna, Birleşik Krallık olduğu görülmektedir (Cordeiro, 2018).

Harita 6. Avrupa Endüstri Mirası Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 17: Avrupa Endüstri Mirası Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Avrupa Endüstri Mirası Rotası
Organizasyon	Avrupa Endüstri Mirası Derneği (ERIH)
Programa dahil edildiği tarih	2019
Rota hedefi	Endüstri tarihini ve mirasını sergileyen bölgeleri, kasabaları ve siteleri korumak, tanıtmak ve turistik cazibe merkezleri olarak pazarlamak
Rota tipi	Bölgesel ve noktasal
Yer alan ülkeler	Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Letonya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Ukrayna, Birleşik Krallık

Türkiye, Santralistanbul Enerji Müzesi, İstanbul Havacılık Müzesi, Demiryolu Müzesi, Rahmi Koç Endüstri Müzesi, Bursa Merinos Enerji Müzesi, Merinos Tekstil Fabrikası Müzesi, Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi, İzmir Çamlık Demiryolu Müzesi, İzmit Seka Kâğıt Fabrikası ve son olarak Zonguldak'ta yer alan Maden Müzesi ile Avrupa Endüstri Mirası Rotası'nda çapa noktaları olarak temsil edilmektedir.

3.7. Demir Perde İzi – Eurovelo 13 ve Türkiye

Avrupa Bisikletçiler Federasyonu'nun öncülüğünde 2019 yılında Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'na katılmaya hak kazanan ve Avrupa Parlamentosu Üyesi Michael Cramer tarafından 2005 yılında yumuşak mobilite turizm ürünü olarak geliştirilen Demir Perde İzi, Barents Denizi'nden Karadeniz kıyısına uzanan ve Avrupa Birliği'ne üye olan ve olmayan toplam 20 ülkede yaklaşık 10400 kilometreyi aşan bir bisiklet rotası olarak tanımlanmaktadır. Rotanın en büyük amacı, 1989'dan önceki Avrupa'nın Batı ve Doğu arasındaki siyasi bölünmeyi hatırlatmak ve kolektif hafızayı, bisiklet turizmini, kültürel ve miras turizmi ile sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektir (Naumov, 2019).

Demir Perde İzi'nin tarihi boyutunun Avrupa'nın yeniden birleşmesini anlatması olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu rotanın geçtiği noktaların, 2003 yılında kurulan ve 24 ülkeyi birbirine bağlayan, insan faaliyetlerini doğal çevreyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan ekolojik bir ağ ve yaşayan anıtsal peyzaj olarak tanımlanan Avrupa Yeşil Kuşak (European Green Belt) girişiminde yer almasından dolayı doğal manzara ve biyoçeşitliliği de teşvik etmeyi amaçladığı görülmektedir. Demir Perde İzi resmi olarak, Avrupa'nın bölgelerini ve ulusal ağlarını bağlamak için modern ve etkili bir altyapı oluşturmayı amaçlayan Trans Avrupa Ağı'nın bir uzantısı olan Avrupa Bisiklet Yolu Ağı EuroVelo'nun bir parçası haline gelmiş ve 2011 yılında EuroVelo 13 olarak belirlenmiştir (Naumov, 2019).

Demir Perde İzi resmi olarak, sürdürülebilir bir Avrupa-Geniş Ağı sunmayı amaçlayan Avrupa Bisiklet Yolu Ağı EuroVelo'nun bir parçası haline gelerek 2011'de EuroVelo 13 olarak belirlenen rotada Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Norveç, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya ve Türkiye temsil edilmektedir.

Harita 7. Demir Perde İzi-EuroVelo 13'de temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 18: Demir Perde İzi-EuroVelo 13'e ilişkin genel bilgiler

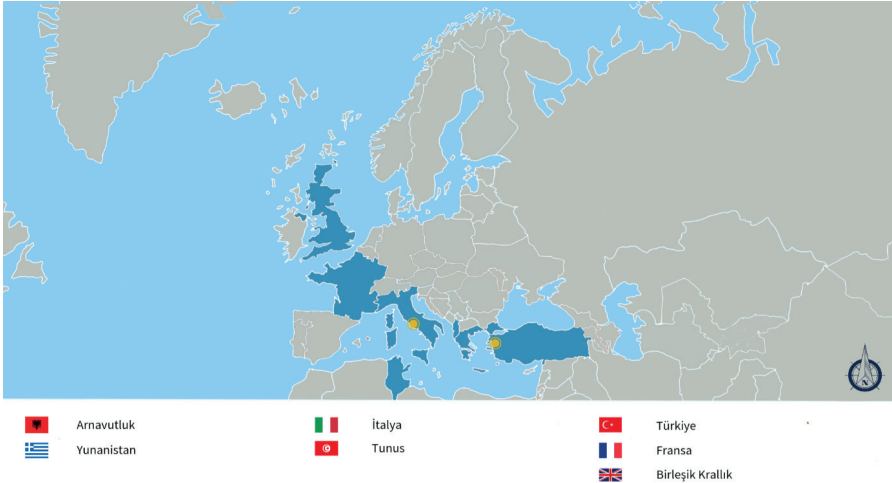
Rota adı	Demir Perde İzi-EuroVelo 13
Organizasyon	Avrupa Bisikletçiler Federasyonu
Programa dahil edildiği tarih	2019
Rota hedefi	1989'dan önceki Avrupa'nın Batı ve Doğu arasındaki siyasi bölünmeyi hatırlatmak ve kolektif hafızayı, bisiklet turizmini, kültürel ve miras turizmi ile sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek
Rota tipi	Doğrusal ve noktasal
Yer alan ülkeler	Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Norveç, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye

Türkiye, Edirne'de yer alan Selimiye Camii, Bulgaristan Türkiye sınırı boyunca uzanan Mahya Dağı ve Rezovo sınırında yer alan saat kuleleri ile bu rotada temsil edilmektedir. Ayrıca rotada Türk gastronomisinde önemli bir yere sahip olan ve bu rotada seyahat eden bisikletçilerin tatması gerektiğini

belirttikleri lokum ve baklava ile Türkiye'nin temsil edildiği belirtilmektedir (URL: <https://en.eurovelo.com/ev13/turkey>, Erişim Tarihi: 2023).

3.8. Aeneas Rotası ve Türkiye

2021 yılında Aeneas Rotası Derneği öncülüğünde Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programında sertifika almaya hak kazanan Aeneas Rotası, Türkiye'nin Kuzey ve Batı Ege Denizi kıyılarından İtalya'daki Latium Vetus sahillerine uzanan deniz ve kara üzerinde bir yol boyunca uzanan arkeolojik bir rota olarak ifade edilmektedir. Latin şair Virgil tarafından anlatılan Aeneas efsanesinden esinlenen bu rota, babası ve oğluyla birlikte yanan Truva şehrinden kaçan Aeneas'ın medeniyetler, kültürler ve peyzajlar boyunca uzun bir yolculuğa çıkarak yeni bir Truva inşa etmesi sürecini ele almaktadır. Virgil'in destanındaki Aeneas'ın rotasının, kahramanlarla ve İlyada Destanı'nda anlatılan Truva Savaşı'nın Homeros hikayesiyle bir bağlantı oluşturduğu görülmektedir. Ortak değerlere dayanan bir Avrupa ve Akdeniz kimliği geliştirmeyi amaçlayan bu rota, Türkiye'de başlayan ve Aeneas efsanesi aracılığıyla beş Avrupa ve Akdeniz ülkesini birbirine bağlayan arkeolojik bir yol olarak Truva ve Antandros'un arkeolojik alanlarından başlayarak Roma'ya kadar uzanarak peyzaj alanlarını ve bazıları UNESCO Dünya Mirası listesine dahil edilmiş iyi bilinen arkeolojik alanları bir araya getirmektedir. Rotada yer alan ülkeler ise Arnavutluk, Yunanistan, İtalya, Tunus, Türkiye, Fransa ve Birleşik Krallık olarak karşımıza çıkmaktadır (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/aeneas-route-4>, Erişim Tarihi: 2023).

Harita 8. Aeneas Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 19: Aeneas Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Aeneas Rotası
Organizasyon	Avrupa Bisikletçiler Federasyonu
Programa dahil edildiği tarih	2021
Rota hedefi	Aeneas'ın medeniyetler, kültürler ve peyzajlar boyunca uzun bir yolculuğa çıkarak yeni bir Truva inşa etmesi sürecinde uğradığı noktaları bir araya getirerek Ortak değerlere dayanan bir Avrupa ve Akdeniz kimliği geliştirmek
Rota tipi	Doğrusal, noktasal, bölgesel, ulusal
Yer alan ülkeler	Arnavutluk, Yunanistan, İtalya, Tunus, Türkiye, Fransa ve Birleşik Krallık

Türkiye, Aeneas Rotası'nda Çanakkale'de yer alan Truva Antik Şehri ve Edremit'te yer alan Antandros Antik Şehri ile temsil edilmektedir. Efsaneye göre tarih ve efsanenin bulunduğu yer olarak nitelendirilen Truva'nın Yunanlar tarafından yakılmasının ardından Prens Aeneas'ın buradan kaçmayı başararak İtalya'ya doğru yol aldığı ifade edilmektedir. Aeneas liderliğindeki Truva halkı, bölgeyi terk ettikten sonraki ilk durakları Kaz Dağları'nın eteklerinde yer alan Antandros'a geçerek burada İtalya'ya gitmek için gerekli olan gemilerini inşa etmeye başlamıştır (URL: <https://www.aeneasroute.org/en/aeneas-route/>, Erişim Tarihi: 2023).

Aeneas Rotası'nın Uluslararası İlişkiler Örgütü olarak Edremit Belediye Başkanlığı'nın görevlendirildiği ve Roma'daki Türk Büyükelçiliği Kültür ve Tanıtma Müşavirliği, Çanakkale Belediyesi ve Çanakkale 18 Mart Üniversitesi'nin Aeneas Rotası Derneği'nin koruma ve tanıtma ortakları arasında yer almaktadır (URL: <https://www.aeneasroute.org/en/patrocini/>, Erişim Tarihi: 2023).

3.9. Tarihi Kafeler Rotası ve Türkiye

2022 yılında 15 Avrupa ülkesindeki toplam 63 tarihi kafenin somut ve soyut mirası ile geniş kahve kültürüne dayalı tematik bir rota olarak Tarihi Kafeler Derneği öncülüğünde Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programında sertifika almaya hak kazanan Tarihi Kafeler Rotası, tarihsel ve kültürel olarak buldukları dönemde iz bırakan kafelere yeni bir bakış açısı kazandırarak Avrupa kültürel ifadelerinin gelişiminde ve son 200 yıl içindeki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişimin hikayelerini anlatmaya yardımcı olabilecek miras yerleri olarak görünür kılmayı

amaçlamaktadır. Avrupa'nın kasaba ve şehirlerinde sağlam bir şekilde varlığını sürdüren geleneksel kafelerden oluşan teması ile kahve tüketiminin tarihini yanı sıra 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemdeki tasarım, mimari ve sanat trendlerini yansıtan miras binaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde pek çoğunun ticari olarak faaliyetlerine devam ettiği bilinen bu kafelerin, tasarım ve işlev açısından ortak noktalara sahip olmaları ve yerel topluluklar ve turistler için keyif, eğitim ve kültürlerarası diyalog için fırsatı sunmalarından dolayı önem arz etmektedir. Rotada yer alan kafelerin genel olarak 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde inşa edildikleri bilgisinden hareketle Avrupa genelinde göze çarpan kahve tüketiminin altın çağını yansıttığı düşünülmektedir; bu nedenle rota, modern Avrupa'nın oluşumunda kritik bir tarihî dönemi kapsayarak büyük imparatorlukların yükselişi ve düşüşü, uzun süreli savaş ve çatışmalar, sanayileşme ve kentselleşmenin genişlemesi ile modernizmin gelişimini yansıtmaktadır Avrupa'ya kahvenin Türkiye üzerinden Osmanlı döneminde tanıtılması göz önüne alındığında kahvenin kökenleri Arap dünyasına dayandığı ve çeşitli Avrupa ülkelerinin sömürgecilik projeleri aracılığıyla Orta ve Güney Amerika ile Karayipler'de kahve üretiminin artışının sağlanması bilgisinden hareketle bu rotanın Avrupa ile diğer kıtalar arasında kültürel ve turistik iş birliğini keşfetmede büyük bir rol oynamaktadır (Robinson, 2022).

Tarihi Kafeler Rotası'na üye olan en eski kafenin 1763 yılında Torino (İtalya)'da açılan ve *bicerin* adı verilen kahve, çikolata ve yoğun krema ile yapılan ve Üç Silahşörler, Monte Kristo Kontu ve Siyah Lale gibi eserlerin sahibi Fransız yazar Alexander Dumas tarafından da çok sevilen benzersiz bir içeceği yaratarak daha sonraları şehrin sembollerinden biri haline gelen Caffè Al Bicerin olmuştur (URL: <https://historiccafesroute.com/caffe-al-bicerin/>, Erişim Tarihi: 2023).

Harita 9. Tarihi Kafeler Rotası'nda temsil edilen ülkeler (<https://www.coe.int/> adresinden düzenlenmiştir.)

Tablo 20: Tarihi Kafeler Rotası'na ilişkin genel bilgiler

Rota adı	Tarihi Kafeler Rotası
Organizasyon	Tarihi Kafeler Derneği
Programa dahil edildiği tarih	2022
Rota hedefi	Tarihsel ve kültürel olarak buldukları dönemde iz bırakan kafelere yeni bir bakış açısı kazandırarak Avrupa kültürel ifadelerinin gelişiminde ve sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişimin hikayelerini anlatmaya yardımcı olabilecek miras yerleri olarak görünür kılmayı sağlamak
Rota tipi	Noktasal
Yer alan ülkeler	Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Malta, Portekiz, Romanya, Slovakya, İspanya, İsviçre, Türkiye

Türkiye'nin, 1892 yılında İstanbullu bir Levanten olan Alexandre Vallauray tarafından tasarlanarak İstanbul'da açılan ve şehrin karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı değerlendirilen Pera Palas ile Tarihi Kafeler Rotası'nda temsil edilmektedir. Agatha Christie'nin Orient Express'te Cinayet adlı kitabını ve Ernest Hemingway'in gazeteci olarak pek çok makalesini burada yazdığı, ayrıca Pierre Lotti, Greta Garbo ve Jackie Onassis gibi ünlü isimlerin ziyaret ettiği Pera Palas Oteli'nde yer alan bu kafede, zarif dekoratif süslemelerin ön plana çıktığı, kıvrımların ve bitkisel desenlerin sıklıkla kullanıldığı bir sanat akımı olan art nouveau unsurlarının, lüks avizeler ve ahşap oyma detayların kullanıldığı görülmektedir (URL: <https://historiccafesroute.com/pera-palace/>, Erişim tarihi: 2023).

4. Sonuç ve Değerlendirme

1980li yıllarda başlayan ve 1990 yıllarda kapsamının tanımlanmaya yönelik çalışmaların hız kazandığı, 2000li yıllara gelindiğinde ise örneklerin yaygınlaştığı ve özellikle ulusal ve uluslararası hem gerçek hem de çevrimiçi platformlarda düzenlenen projeler, atölyeler ve konferanslar ile popüler hale geldiği görülen kültürel rotalar, tarihi, kültürel ve herhangi bir tema etrafında birleşerek bir coğrafi konum üzerinde noktasal, alansal ve bölgesel ölçeklerde oluşturulan ve deneyim yoluyla kültürel ve tarihi değerleri keşfetme fırsatı sunan ve ulusal sınırları aşarak kültürlerarası etkileşim sağlayan yollar olarak tanımlanmaktadır.

Literatür taramalarına bakıldığında kültürel rotaların:

- Kültürel mirasa yeni bir bakış açısı kazandıran,
- Kültürün yeniden görüntülenmesini sağlayan,
- Yeni ve dinamik bir sistem oluşturan,
- Herhangi bir ölçekten bağımsız olan,
- Kültürel çeşitliliği koruma ve saygı göstermeyi sağlayan
- Kültürlerarası etkileşim ve bağlantı ortaya koyan,
- Soyut ve somut kültürel değerleri kapsayan herhangi bir tema etrafında oluşturulabilen,
- Turizm ürünü olarak değerlendirebilen ve
- Çoklu paydaş katılım modeliyle yerel ekonomik kalkınma stratejilerinin gerçekleştirilmesini sağlayan yollar olarak özetlenebilmektedir.

Kültürel rotalar, kültürel mirası belirli temalar etrafında toplayarak cazibe merkezleri oluşturma hareketiyle yeni turizm eğilimlerinin ortaya çıkmasına

ve turizmin canlanmasına vesile olmaktadır. Hâlihazırdaki pek çok rotanın turizm rotası olarak adlandırıldığı bilinmekte olup kültürel rotalar ile turist profillerinin de değiştiği gözlenmektedir. Kültürel mirası deneyim yoluyla öğrenmeyi teşvik eden rotalar, “kreatif turizm (creative tourism)” ya da “yeni turizm (new tourism) olarak adlandırılan yeni turizm tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Turizm ürününün yayılımının bir aracı olarak görülen kültürel rotalar ile yeni destinasyonlar geliştirilmeye çalışılmakta ve ziyaretçilerin yeni yerleri ve yeni turizm ürünlerini keşfetmeye yönlendirilmesi ve turizm ürünlerine deneyim perspektifinden bakmaları sağlanmaktadır. Yeni turizm eğilimlerinin oluşturulmasında kültürel rotaların etkisinin son derece önemli olduğu görülmektedir.

Literatür taramalarında kültürel rotaların, yerel ekonomik kalkınma bağlamında ele alındığı görülmektedir. Kültürel rotaların ana amaçlarından birisinin yerel dinamikleri canlandırmak olmasından hareketle yerele ait sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerin ve faaliyetlerin ön plana çıkarılmasının son derece büyük bir önem arz etmektedir.

Kültürel rotaların, birkaç küçük cazibe merkezini bir araya getirip bunları ortaklaşa pazarlamak, turist sayısını artırmak ve ayrıca insanların daha uzun süre kalmasını ve daha fazla harcama yapmasını sağlamak gibi hedefleri aynı zamanda yerel ekonomik kalkınma stratejileri ile de örtüştüğü görülmektedir. Kültürel miras ve kültür geleneksel olarak bir bölgenin imajını iyileştirmenin bir yolu olarak görülmekte ve sakinlerinin yaşam kalitesine katkıda bulunmaktadır. Kültürel miras, kültür ve yaratıcı endüstrilerin aynı zamanda yerel ekonomik büyüme ve yenilik konusunda önemli bir rol oynamakta ve yerel ekonomik kalkınmaya yaptıkları katkıya bağlı kültürel rotalar, daha az refah ekonomilere sahip bölgelerde turizmi teşvik etme potansiyelleri nedeniyle de büyük bir sorumluluk örneği göstermektedir.

Kültürel rotalar konusundaki en önemli çalışmalara imza attığı görülen ve 1987’de Santiago de Compostela Bildirgesi ile başlatılan Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı, kültürel mirasın toplumları bir arada tutma, çok kültürlü diyalogun gerekliliği ve herkesin kültüre erişim hakkını teşvik etme ve Avrupa’nın paylaşılan kültürel kimliklerini somut bir gerçeğe dönüştürme aracı olma amacı taşımaktadır.

Kültürel rotaların oluşturulması, Avrupa’daki komşu ülkeler arasında kültürel mirasın tanıtımı konusundaki uzun vadeli çok taraflı iş birliği projelerine olanaklar sağlamış olup doğal ve kültürel miras kaynaklarının korunması konusunda önemli girişimlerin başlamasını vesile olmakta ve

Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınmasını teşvik etmektedir (Terzić ve Bjeljac, 2016).

2023 yılı Kasım ayı itibariyle toplam kırk sekiz (48) adet rotanın yer aldığı Kültürel Rotalar Programı'nın:

- Deneyim ve eğitim yoluyla kültürel mirasın tanıtılması,
- Kültürel mirasa yönelik farkındalık oluşturma,
- Sorumlu turizm ve sürdürülebilir kalkınma konularında öncülük etmesi,
- Seyahat ve hareketlilik (mobilite) konularına büyük katkı sağlaması,
- Kültürel mirası turizm ve seyahat alanında tanıtması gibi pek çok faydaları olduğu değerlendirilmektedir.

Kültürel Rotalar Programı'nda yer alan rotalara bakıldığında mimariden manzaraya, dini unsurlardan gastronomiye ve maddi olmayan mirasa, Avrupa sanatından müziğinden ve edebiyatına kadar geniş bir yelpazedeki temalar etrafında oluşturuldukları görülmektedir.

Kültürel rotalar, Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPA) tarafından değerlendirilmekte olup aşağıda yer alan kriterleri taşıma durumlarına göre onaylanmaktadır (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about>, Erişim Tarihi: 11.2023):

Tablo 21: Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPA) kriterleri

Kriter	Açıklama	Üst Kriter
Tema	En az üç Avrupa ülkesinde ortak olmalı	Ağ oluşturma
İçerik	Bilimsel araştırmaların konusu olmalı	Popülerlik
	Avrupa'nın belleğini, tarihini ve mirasını güçlendirmeli	Etkin olma
Hedef kitle	Toplumun her kesimi	Çeşitlilik
Eylem alanları	Kültürel ve eğitimsel değişimler	Yenilik ve özgünlük
	Örnek ve yenilikçi projeler	

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPA) kriterleri detaylı olarak alındığında rotalardan Avrupa değerlerini temsil eden ve en az üç Avrupa ülkesinde ortak olan bir tema içermeleri gerekmektedir. Ayrıca rotaların, uluslararası ve çok disiplinli bilimsel araştırmaların konusu olarak Avrupa'nın belleğini, tarihini ve mirasını güçlendirmeli ve

günümüzdeki çeşitliliğin yorumuna katkıda bulunması beklenmektedir. Hedef kitlede yer alan farklı gruplar için turistik ürünler ve hizmetler geliştirmesi gereken rotaların, özellikle gençler için kültürel ve eğitimsel değişimleri destekleyerek kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel gelişim alanında örnek ve yenilikçi projelere ev sahipliği yapması gerekmektedir.

Değerlendirme kriterlerini karşılayan rotaların, Avrupa Konseyi'ne başvurması sonucu kabul alarak sertifikasyon süreci başlamakta olup her yıl Avrupa Konseyi'nin sertifikasyon başvurularını analiz etmek ve sertifikalı rotaların düzenli olarak üç yıllık değerlendirmesini yapmak amacıyla bağımsız uzmanların seçilerek sunulan bilgiler ile belirlenen standartlara uygunluğu değerlendirilmektedir (URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about>, Erişim Tarihi: 11.2023).

Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nın sunduğu avantajlara bakıldığında üye ülkelere görsellik, yeni hedef grupları, market tanıtımı, turizm teklifleri, network iş birlikleri, fon oluşturma, yeni verilerin hazırlanması gibi pek çok konuda fayda sağladığı görülmektedir.

Türkiye'deki kültürel rotalar ile ilgili çalışmalara bakıldığında 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı'nda kültürel rotaların geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulduğu; 2023 Turizm Stratejisi'nde ise Zeytin Koridoru, Kış Koridoru, İnanç Turizmi Koridoru, İpek Yolu Turizm Koridoru, Batı Karadeniz Koridoru, Yayla Koridoru, Trakya Kültür Koridoru olarak Turizm Gelişim Koridorlarının oluşturularak bu alanların Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edileceğinin belirtildiği görülmektedir.

15 Ocak 2018 tarihinde Avrupa Konseyi Kültürel Yollar Genişletilmiş Kısmi Anlaşması'nın bir üye devleti olan Türkiye, 2023 yılı itibariyle toplam dokuz adet rotanın bir parçası olarak Kültürel Rotalar Programı'nda yer almaktadır. Türkiye'nin yer aldığı dokuz rotaya ilişkin genel bilgiler, aşağıdaki tabloda derlenmiştir (URL: <https://www.coe.int/>, Erişim Tarihi: 2023):

Tablo 22: Türkiye'nin yer aldığı rotalara genel bakış

Rota logosu	Rota adı	Rota kategorisi	Türkiye'deki temsil noktaları	Tarihsel/kültürel değeri
	Avrupa Yahudi Mirası Rotası	Dini miras	İzmir'deki sinagoglar	Yahudi mirasına dair izlerin korunması ve tanıtılması
	Zeytin Ağacı Rotaları	Peyzaj ve el sanatları	Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan zeytinlikler	Medeniyetin oluşumunda büyük bir rol oynayan zeytinin tarihsel öneminin korunması ve tanıtılması
	Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası	Sanat ve mimari	Afyonkarahisar	Yüzyıllar boyunca sağlık açısından önemli rol oynayan termal geleneğinin korunması ve tanıtılması
	Avrupa Seramik Rotası	Peyzaj ve el sanatları	İznik Vakfı Avanos/ Kapadokya	Seramiğin somut ve soyut kültürel mirasının korunması ve tanıtılması
	Avrupa Megalitik Kültür Rotası	Tarih ve uyarlık	Göbeklitepe/ Şanlıurfa	Megalitik anıtların korunmasının ve tanıtılmasının sağlanması
	Avrupa Endüstri Mirası Rotası	Sanat ve mimari	Santral İstanbul Enerji Müzesi İstanbul Havacılık Müzesi Demiryolu Müzesi Rahmi Koç Endüstri Müzesi Bursa Merinos Enerji Müzesi Merinos Tekstil Fabrikası Müzesi Tofaş Bursa Anadolu Arabaları Müzesi İzmir Çamlık Demiryolu Müzesi İzmit SEKA Kâğıt Fabrikası Zonguldak Maden Müzesi	Endüstri mirasına sahip bölgeleri koruyarak turizm açısından yeni cazibe merkezleri haline getirmesi

	Demir Perde İzi-EuroVelo 13	Tarih ve uygarlık	Selimiye Camii/ Edirne Saat Kuleleri/ Mahya Dağı ve Rezovo sınırı <i>Lokum ve baklava</i>	1989'dan önceki Avrupa'nın Batı ve Doğu arasındaki siyasi bölünmeyi hatırlatarak bisiklet aracılığıyla kültürel ve miras turizminin canlandırılması
	Aeneas Rotası	Tarih ve uygarlık	Truva/Çanakkale Antandros/ Edremit/ Balıkesir	Truva Prensi Aeneas'ın Truva'dan ayrılıp İtalya'ya doğru yolculuğu boyunca uğradığı noktaların sergilenmesi
	Tarihi Kafeler Rotası	Peyzaj ve el sanatları	Pera Palas Otel/ İstanbul	Açıldıkları dönemlere içerik ve mimari yönden damgasını vuran ve şehirlerin karakterlerinin şekillenmesinde rol oynayan kafelerin korunması ve tanıtılması

Türkiye'nin temsil edildiği rotalara bakıldığında, noktasal olarak temsil edildiği görülmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu doğal ve tarihi miras potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'nda daha fazla nokta ile daha fazla rotada yer alması gerekmektedir. Temsil edildiği rotalardan Avrupa Yahudi Mirası Rotası, Zeytin Ağacı Rotaları, Avrupa Tarihi Termal Kasabalar Rotası, Avrupa Seramik Rotası, Avrupa Megalitik Kültür Rotası, Avrupa Endüstri Mirası Rotası'nda Türkiye'nin temsil edildiği noktalardan daha fazlasına sahip olduğu bilinmektedir. Üye ülkelere sunduğu avantajlar ve sürdürülebilir turizm ve yerel kalkınmaya olan katkısı düşünüldüğünde Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Programı'ndan Türkiye'de konuyla ilgili bütün miras unsurlarının yer alması ve sunulan bütün fırsatlardan yararlanması, ilgili kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve yerel halkın yer alacağı örgütlenme ve finansman modeli ile mümkün olacaktır. Konunun muhataplarını bilgilendirmek amacıyla bu çalışma, büyük bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Arcila Garrido, M., Sánchez, J. A., & Fernández Enríquez, A. (2015). Rutas turísticas-culturales e itinerarios culturales como productos turísticos: reflexiones sobre una metodología para su diseño y evaluación.
- Borrione, P. (2019). European Route of Jewish Heritage. Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2018-2019.
- Calderón-Puerta, D. M., Arcila-Garrido, M. L., López-Sánchez, J. A. Tourist-Cultural Routes and Itineraries in the Official Tourism Portals of the Spanish Autonomous Communities. , Revista de Estudios Andaluces: Núm. 35 (2018): REVISTA DE ESTUDIOS ANDALUCES (REA). <https://dx.doi.org/10.12795/rea.2018.i35.05>
- Cordeiro, J. M. (2018). European Route of Industrial Heritage. Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2018-2019.
- Council of Europe, (2015). Cultural Routes Management: From theory to practice.
- Csapó, J., & Jónás-Berki, M. (2009). Existing and future tourism potential and the geographical basis of thematic routes in south Transdanubia, Hungary.
- DARICI, B. (2007). YEREL KALKINMA'DA KÜRESEL YAKLAŞIMLAR VE TÜRKİYE'NİN KONUMU. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007(3), 215-221.
- Ducassi, S. I., Rosa, M. (2004). Los itinerarios culturales. The CIIC Scientific Magazine. http://www.esicomos.org/nueva_carpetas/TCSM/TCSM_indice.htm
- Ducassi, S. I., Rosa, M. (2005). A new category of heritage for understanding, cooperation and sustainable development. Their significance within the macrostructure of cultural heritage. The role of the CIIC of ICOMOS: Principles and methodology. In: 15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting-conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes', 17 – 21 Oct 2005, Xi'an, China.
- Durusoy, E. 2014. From an Ancient Road to a Cultural Route : Conservation and Management of the Road between Milas and Labraunda. Istanbul : Institut français d'études anatoliennes. doi :10.4000/books.ifeagd.211
- Fafouti, A., Vythoulka, A., Delegou, E., Farmakidis, N., Ioannou, M., Perellis, K., Moropoulou, A. (2023). Designing Cultural Routes as a Tool of Responsible Tourism and Sustainable Local Development in Isolated and Less Developed Islands: The Case of Symi Island in Greece. Land, 1590. doi:10.3390/land12081590

- Farinha, C. (2022). European Route of Historic Thermal Towns. Independent expert report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2021-2022.
- Federation of Canadian Municipalities - Caribbean Local Economic Development Project (FCM-CARILED). Creating a Strategic Plan for Local Economic Development: A Guide, Trinidad and Tobago, 2014.
- Fiore, J. N. *Cultural routes and U.S. preservation policy*. Master Thesis. University of Georgia. 2013.
- García Domínguez, L. M., González Cortés, J. R. (2002). *Breves anotaciones sobre el concepto de cultura en el mundo clásico*. Actas de las III Jornadas de Humanidades Clásicas / coord. por Carlos Manuel Cabanillas Núñez, José Ángel Calero Carretero, 2002, ISBN 84-95251-61-2, págs. 35-44.
- Genovese, R. A. (2016). Cultural Routes between East and West: A Network for Cooperation between Mediterranean Cities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 223, 619–625. doi:10.1016/j.sbspro.2016.05.369
- Graf, M., & Popesku, J. (2016). Cultural Routes as Innovative Tourism Products and Possibilities of their Development.
- Gravari Barbas, M. (2020). Olive Tree Routes. Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2019-2020.
- Häfele, E. “European Cultural Routes” A Practical Guide. Federal Ministry of Economy, Family and Youth, Department for Tourism and Historic Objects 1010 Vienna, Stubenring 1, February 2013.
- Hernández-Ramírez, J. (2011). Los caminos del patrimonio. Rutas turísticas e itinerarios culturales. Pasos. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 9, 225–236. doi:10.25145/j.pasos.2011.09.021
- ICOMOS, (2018). The ICOMOS Charter On Cultural Routes, 16th General Assembly of ICOMOS, Québec (Canada), on 4 October 2008.
- Joldescu Stan, G. (2022). CULTURAL ROUTES OF THE COUNCIL OF EUROPE IN ROMANIA. A WAY TO PROMOTE ROMANIAN CULTURAL HERITAGE. *Annals of University of Oradea, Series: International Relations & European Studies* . 2022, Issue 14, p115-120. 6p.
- Karataş, E. *The Role of Cultural Route Planning In Cultural Heritage Conservation The Case of Central Lycia*. Master Thesis. Middle East Technical University, 2011.
- Klarić, V., Androić, M., Nevidal, R., Horjan, G. (2013). Managing Visitors on Thematic Cultural Routes Handbook.
- Konach, T. (2022). European Route of Ceramics. Independent Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2021-2022.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023-Eylem Planı 2007-2013.
- Martens, D. (2022). The experience of common european heritage: a critical discourse analysis of tourism practices at cultural routes of the council of europe. *Journal of European Landscapes*, 3(3), 45-59. <https://doi.org/10.5117/jel.2022.3.82504>
- Martorell Carreño, A. (2008). The transmission of the spirit of the place in the living cultural routes: the Route of Santiago de Compostela as case study. In: 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible', 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada.
- Meyer, D. (2004). Tourism routes and gateways: key issues for the development of tourism routes and gateways and their potential for pro-poor tourism.
- Morgan, J. Q., Lambe, W., & Freyer, A. V. (2009). Homegrown responses to economic uncertainty in rural America. Retrieved from <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:2781055>
- Murray, M., & Graham, B. (1997). Exploring the dialectics of route-based tourism: the Camino de Santiago. *Tourism Management*, 18(8), 513–524. doi:10.1016/S0261-5177(97)00075-7
- Naumov, N. (2019). Iron Curtain Trail. Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2018-2019.
- Oprică, A. M. (2015). European Cultural Routes in Romania. Opportunities for Developing Sustainable Tourism and Architectural Heritage. *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture* Vol. 58, No. 4 (2015).
- Pattanaro. (2016). Linking Destinations Through Sustainable Cultural Routes. *Symphonya. Emerging Issues in Management*, 83. doi:10.4468/2016.1.09pattanaro.pistocchi
- Prahalad, C., & Ramaswamy, V. (2004). Co-Creation Experiences: The Next Practice in Value Creation. *Journal of Interactive Marketing*, 18, 5–14. doi:10.1002/dir.20015
- Puckó L., Rátz T. (2000) Az attrakciótól az élményig. (A látogatómenedzsment módszerei). *Üzlet és menedzsment sorozat*. Geomédia, Budapest.
- Resmî Gazete, 2019. 4 Kasım 2019 tarihli ve 30938 sayılı karar. <https://www.resmigazete.gov.tr/04.11.2019>
- Richards, G. (2002). El desarrollo del turismo cultural en Europa. *Open Economies Review - OPEN ECON REV*, 3–13.
- Richards, G. (2011) Cultural tourism trends in Europe: a context for the development of Cultural Routes. In: Khovanova-Rubicondo, K. (ed.) *Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness*.

- Strasbourg: Council of Europe Publishing, pp. 21-39. http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/StudyCR_en.pdf
- Robinson, M. (2022). Historic Vafes Route. Independent Expert Report. Cultural Routes of the Council of Europe Certification Cycle 2021-2022.
- Rodríguez-Pose, A., & Tijmstra, S. A. R. (2005). Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Africa. adapted from that prepared for the World Bank-Netherlands Partnership Program Evaluating and Disseminating Experiences in Local Economic Development (LED) Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Africa, 2005.
- Snowball, J. D., & Courtney, S. (2010). Cultural heritage routes in South Africa: Effective tools for heritage conservation and local economic development? *Development Southern Africa*, 27(4), 563–576. doi:10.1080/0376835X.2010.508589
- Terzić, A., ve Bjeljic, Z. (2016). Cultural Routes – Cross-border Tourist Destinations within Southeastern Europe. *Forum Geografic*, 15, 180–188. 9) 2 Eylül 2023 tarihinde <http://dx.doi.org/10.5775/fg.2067-4635.2015.041.d> adresinden erişildi.
- Terzić, A., ve Dogramadjieva, E. (2022). A cultural route for Ottoman heritage in Europe: opportunities and challenges from the perspectives of students. *Journal of Heritage Tourism*, 17, 1–19. doi:10.1080/1743873X.2022.2098042.
- Timothy, D. J. (2012). *Cultural heritage and tourism*. Clevedon: Channel View Publication.
- Trützscher, W. (2021). European Route of Megalithic Culture. Independent Expert report. Cultural Routes of the Council of Europe Certification Cycle 2020-2021.
- Türkiye Turizm Stratejisi 2023. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2007.
- UN Habitat. (2015). *Promoting Local Development through Strategic Planning*. Volume 2: Manual 92-1-131721-5 (Series).
- Yılmaz, A. (2020). Cultural Routes of the Council of Europe-National Country Mapping for Turkey. Commissioned by the Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes of the Council of Europe (EPA).
- Zabbini, E. (2012). Cultural Routes and Intangible Heritage. *Almatourism*, 3. doi:10.6092/issn.2036-5195/3188
- WORLD HERITAGE COMMITTEE. (1994). Report on the Expert Meeting on Routes as a Part of Our Cultural Heritage. Madrid, Spain, November 1994.

İnternet Kaynakları

URL: <https://en.eurovelo.com/ev13/turkey> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://historiccafesroute.com/> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://historicthermaltowns.eu/portfolio/afyon-turkey/> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://jewishheritage.org/the-izmir-route-of-jewish-heritage> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/aeneas-route-4> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree> (Erişim Tarihi: 2023)

URL: <https://www.europeanrouteofceramics.eu/about-us/#members> (Erişim Tarihi: 2023)